

SIGURIA DHE DISPONUESHMËRIA E UJIT NË KOMUNAT E ZUBIN POTOKUT, MITROVICËS VERIORE, ZVEÇANIT DHE LEPOSAVIQIT

“Zjarri, uji dhe fuqia nuk dinë asgjë për mëshirën”
Proverb shqiptare

Përmbajtja

Hyrje	2
Ndikimi i ujit dhe resurseve tjera në zhvillimin e komuniteteve në veri të Kosovës	3
Anatomia e problemeve në burimet ujore	4
(Pa)Drejtësia mjedisore	5
Karakteristikat gjeo-morfologjike	7
Pozita gjeografike	7
Kapacitetet hidrologjike të Kosovës – analizë	8
Lumi Ibër	10
Disponueshmëria e ujit	12
Reshjet.....	13
Klima.....	13
Ndikimet antropogjene mbi ciklet hidrologjike të Kosovës	13
Komunat me shumicë serbe në veri të Kosovës	15
Komuna e Zubin Potokut.....	15
Komuna e Mitrovicës Veriore.....	16
Komuna e Zveçanit	17
Komuna e Leposaviqit	17
Karakteristikat biologjiko-hidrologjike të një rëndësie të madhe	19
Baza demografike dhe stresi i pellgjeve të ujore	20
Qëllimi dhe shfrytëzimi i tokës dhe ndikimi në cilësinë e burimeve ujore	23
Pyjet	23
Urbanizimi	24
Trashëgimia industriale	25
(Mos)Besimi ndëretnik	27
Sfidat e menaxhimit të ujërave.....	28
Korniza rregullative e menaxhimit të ujërave	28
Pushtetet lokale	30
Institucionet arsimore.....	31
Përfundim	32
Masat dhe fushat e propozuara për përmirësimin e burimeve ujore në territorin e komunave	33
Masat dhe fushat e propozuara të bashkëpunimit ndërmjet komunave dhe institucioneve qendrore dhe organizatave	35
Literatura	41

Hyrje

Organizata joqeveritare Qendra Avokuese për Kulturë Demokratike (ACDC) është themeluar në vitin 2011 në Mitrovicën e Veriut. Qëllimi i organizatës është të inkurajojë zhvillimin e një shoqërie gjithëpërfshirëse pa diskriminim, e cila karakterizohet nga institucione transparente të udhëhequra nga parimet e sundimit të ligjit. Organizata përpaket të nxisë një shoqëri të aftë për të mbrojtur institucionet e saj demokratike dhe për të mbështetur standardet e të drejtave të njeriut nga çdo shkelje. Fokusi është në mbështetjen e qasjes së barabartë në drejtësi për të gjithë dhe rritjen e efikasitetit të proceseve ligjore, veçanërisht në lidhje me gjykimet e drejta dhe gjykimet brenda një kohe të arsyeshme.

Në përpjekje për të arritur qëllimet dhe vlerat e saj për të cilat qëndron, ACDC investon në bashkëpunim me njerëz, organizata dhe institucione, si në nivel lokal ashtu edhe në atë qendror. Nëpërmjet përvojës shumëvjeçare, është treguar se partneritetet më efektive krijohen si ndërmarrje të orientuara nga rezultatet që përfshijnë individë, përfaqësues të OSHC-ve, por edhe partneritete dhe bashkëpunim të fortë me institucionet.

Aspirimi i qëllimeve të organizatës përfshin një përpjekje strategjike për të ndikuar tek vendimmarrësit për të ndryshuar politikat e tyre, bazuar në kornizën ligjore të aplikueshme në Kosovë dhe bazuar në praktikat më të mira krahasuese. Gjithashtu, ACDC është pjesë e grupeve punuese të qeverisë dhe komunave që bashkojnë një gamë të gjerë këndvështrimesh nga organizata të tjera për të zgjidhur probleme specifike në një kohë të kufizuar.

Me mungesën e një kornize institucionale për menaxhimin e ujit, ofrimin e besueshëm të shërbimeve të furnizimit me ujë, kanalizimit dhe ujitjes, Kosova përballlet me sfida të mëdha. Ky problem kalon edhe në komunat e veriut, të cilat janë ende pa një politikë lokale efektive për të zgjidhur këto çështje emergjente.

Si pjesë e mandatit të saj - Krijimi i rekomandimeve të politikave në nivel të qeverisjes lokale - OJQ ACDC, në bashkëpunim me një ekspert në fushën e ruajtjes së ujit dhe mbrojtjes së mjedisit, pranoi një rol në misionin e saj për të formuluar rekomandime politikash në nivel lokal, d.m.th. zhvillimi i strategjisë gjithëpërfshirëse "Mbrojtja dhe përmirësimi i cilësisë së ujit të lumit Ibër dhe degëve të tij në territorin e komunave Zubin Potok, Mitrovicë Veriore, Zveçan dhe Leposaviq", në kuadër të projektit "Fuqizimi i vetëdijes mjedisore në veri të Kosovës".

Me këtë projekt ACDC dëshiron të mbështesë proceset e krijimit të politikave dhe marrjen e vendimeve të ndjeshme ndaj menaxhimit të ujit. Baza e furnizimit me ujë të komunave në veri të Kosovës buron nga lumi Ibër dhe liqeni i Gazivodës/Ujmanit, mirëpo për shkak të mungesës së rregulloreve komunale që ofrojnë udhëzime për formulimin e politikave të duhura lokale për menaxhimin e ujërave, kjo dërgon në një situatë dhe problem shumë kompleks. Në kuadër të këtyre strategjive gjithëpërfshirëse, OJQ ACDC dëshiron jo vetëm të jap kontributin e saj në shoqëri, por edhe të inkurajojë vendimmarrësit që të përballen në mënyrë aktive me këto probleme emergjente.

Projekti zbatohet në kuadër të programit "Menaxhimi i Integruar i Resurseve Ujore në Kosovë" (MIRU-K), i financuar nga Agjencia Zvicerane për Zhvillim dhe Bashkëpunim (SDC) dhe Qeveria e Kosovës, dhe zbatohet nga Skat Consulting Ltd. (Zvicër) në konsorcium me Agjencinë Austriake të Mjedisit (EAA).

Ndikimi i ujit dhe resurseve tjera në zhvillimin e komuniteteve në veri të Kosovës

Historia e pasur e Kosovës është pasojë e bollëkut të burimeve natyrore, disponueshmërisë së tokës cilësore, metaleve dhe mineraleve të rralla dhe kushteve të moderuara klimatike. Ndër të gjitha këto më sipër, uji dhe disponueshmëria e ujit historikisht kanë luajtur rolin më të madh në historinë e zhvillimit të këtij rajoni. Ka qenë bollëku i ujit në Kosovë në formën e një rrjeti të lumenjve më të vegjël që nuk janë pengesë dhe barrierë e rëndësishme natyrore për 'pushtuesit' e mundshëm që kanë krijuar kushtet për zhvillimin e shoqërisë në Kosovë. Në të njëjtën kohë, lëvizshmëria e papenguar e rrugëve ushtarake dhe tregtare historikisht e ka vendosur Kosovën në një pikë shumë të rëndësishme gjeopolitike dhe madje edhe në një fushë betejë në Gadishullin Ballkanik.

Përgjatë historisë e edhe sot, veriu i Kosovës përfaqëson një zonë gjeografikisht shumë të pazakontë. Mund të thuhet pa rezerva se karakteristikat gjeografike dhe morfologjike të kësaj zone janë me shumë gjasa arsyeja kryesore për karakteristikat demografike të kësaj zone. Krahasuar me pjesën tjetër të Kosovës, veriu i Kosovës është një terren malor i kryqëzuar nga pellgu i lumit Ibër. Para mesit të shekullit të 20-të, kjo zonë ishte shumë e paarritshme në dimër. Shkak për këtë janë reshjet e dendura të borës, por edhe kufizimet e lëvizjes ndërmjet zonave të brigjeve në të majtë dhe në të djathtë të lumit Ibër për shkak të nivelit të lartë të ujit të lumit në periudhën nga fillimi i vjeshtës deri në fillim të verës së vitit vijues. Karakteristika në terrene të tilla ofrojnë kushte ideale për zhvillimin e papenguar të komuniteteve në kushtet e monopolit vertikal të një fuqie pushtuese siç ishte Perandoria Osmane.

Rrjedhimisht, karakteristikat gjeomorfologjike patën ndikim të drejtpërdrejtë në organizimin politik historik të kësaj pjese të Gadishullit Ballkanik dhe ndikim në formimin dhe përqëndrimin e komunitetit me shumicë serbe në veri të Kosovës. Gjatë periudhës së pushtimit turk në Ballkan, komuniteti serb u zhvillua natyrshëm në zona marginale larg ndikimeve dominuese të pushtetit administrativ dhe ushtarak. Krahas shpërndarjes së vendbanimeve dhe popullsisë, për këtë mund të shohim edhe modelet dispersive të zhvillimit të vendbanimeve dhe arkitekturën e ndërtesave të banimit me elemente fortifikuese në fasadë dhe në organizimin e hapësirës (fshatrave të shpërndarë dhe ndërtesa banimi si kulla me boshllëqe).

Veriu i Kosovës dhe kushtet e favorshme hidrologjike kanë edhe një veçori tjetër të pa-hulumtuar që i dha formë Kosovës moderne, dhe kjo është trashëgimia historike e industrisë së hershme. Në muajt e verës, me tharjen e lumenjëve dhe përrenjve në Kosovë, në veri të Kosovës vinin karvanë të ngarkuar me lëndë të parë për të marrë shërbimin e nevojshëm në dhjetëra mullinjë. Lumi Çeçevska në komunën e Zubin Potokut është një shembull i tillë dhe dëshmi i industrializimit të parë në aspektin teknologjik. Përveç teknologjisë së mullirit arkaik, në këtë lum, ndërmjet luftërave botërore është ndërtuar edhe hidrocentrali i parë me fuqi 2x750 kW. (sot shtrihet në fund të liqenit të Gazivodës në fshatin Kovaçe).

Sot, tipari më domethënës hidrologjik i veriut të Kosovës është lumi Ibër dhe objektet e menaxhimit të ujit që ndodhen në të. Lumi Ibër është i vetmi lum që rrjedh në Kosovë, pra i vetmi lum që krijon tepriçë hidrologjike në Kosovë. Në këtë lum gjendet infrastruktura më e rëndësishme e menaxhimit të ujit, e cila ka kapacitet mbi 70% të hidrozervateve në Kosovë dhe nga e cila varen komunitetet, ekonomia dhe industria në pothuajse të gjithë zonën e pellgut të lumit Ibër në Kosovë. Duke pasur parasysh ndjeshmërinë e kushteve hidrologjike lidhur me pasojat e ndryshimeve klimatike në Kosovë dhe kapacitetin e vogël të Kosovës për të krijuar modele më të favorshme për përshtatje ndaj ndryshimeve klimatike, është pothuajse paradoksale që tema e menaxhimit të integruar të pellgut të lumit Ibër nuk është ngritur asnjëherë në dialogun e Brukselit me përjashtim të pikës 7 të marrëveshjes së Uashingtonit. Ky punim nuk synon të trajtojë tema në këtë aspekt, përveçse në fushën e përdorshmërisë optimale dhe krijimit të mjediseve investuese dhe mbrojtjes së interesave të komunitetit. Megjithatë, për të ndërtuar

sigurinë e përgjithshme dhe disponueshmërinë e ujit, dialogu dhe komunikimi është çelësi i të gjitha zgjidhjeve. Në këtë drejtim, kjo temë nuk duhet të lejohet të shtyhet pafundësisht sepse pasojat e moszgjidhjes së çështjeve të hapura do të krijojnë kërcënime për të gjitha komunitetet në Kosovë.

Mungesa e ujit nga burimet e ripërtëritshme do të jetë një nga sfidat më të mëdha globale të këtij shekulli. Rajoni i Ballkanit ka një histori të ndjeshme jostabiliteti si rezultat i intolerancës etnike dhe doktrina të kontrollit mbi zonat e "pushtuara" nga anëtarët e komuniteteve të tjera etnike. Është pikërisht për shkak të përvojës së tillë të së kaluarës që duhet të merret me burimet ujore që janë të përbashkëta dhe në këtë mënyrë të sigurojë përdorimin e qëndrueshëm të ujit në afat të gjatë.

Anatomia e problemeve në burimet ujore

Kosova ka sasi të vogla të ujit nga burimet e ripërtëritshme dhe sasi shumë të kufizuar të ujit të rrjedhshëm. Problemet e disponueshmërisë së ujit nga njëra anë dhe shpërndarja e pabarabartë e aktiviteteve ekonomike dhe popullatës krijojnë një tendosje të tepruar të burimeve ujore në Kosovë. Historikisht, mjediset investuese në Kosovë e kanë krijuar këtë tension pothuajse ekskluzivisht në pellgun e lumit Ibër, i cili rëndon njërin nga dy lumenjtë më të rëndësishëm në Kosovë dhe për shkak të shpërndarjes hapësinore të komuniteteve etnike, ky tension ndikon edhe në marrëdhëniet ndërmjet komuniteteve në Kosovë. Marrëdhënia ndërmjet ndërvarësisë së stresit të sistemit ujorë dhe intolerancës ndëretnike është tema më pak e shfrytëzuar dhe e debatuar në Kosovë. Në vend të krijimit të modeleve të dëshirueshme të bashkëpunimit dhe ndërtimit të një mekanizmi zhvillimor të qëndrueshëm, doktrinat politike të kontrollit tregojnë popullaritet në rritje dhe tregojnë tendenca të përdorimit joadekuat dhe rishpërndarjes joadequate të pasurisë nga aktivitetet produktive që krijon ky burim.

"Kosova është shumë e varur nga burimet e brendshme ujore me një raport shumë të ulët të varësisë. Sasia e vetme e ujit që është në dispozicion, përveç atyre që burojnë nga reshjet lokale, janë ujërat nga lumi Ibër, pra që mbushin rezervuarin e Gazivodës. Këto ujëra përbëjnë rreth 300-400 milionë metra kub ujë në vit ose rreth 9 për qind të totalit të burimeve ujore në Kosovë. Kombinimi i nivelit të ulët të ujit të disponueshëm nga burimet e ripërtëritshme dhe varësia nga uji i rrjedhshëm kontribuojnë ndjeshëm në mungesën e ujit.

SB 2018 (Banka Botërore, 2018)

Uji është një burim kritik dhe disponueshmëria e ujit është baza kryesore për zhvillimin socio-ekonomik. Të gjitha aktivitetet prodhuese varen

nga disponueshmëria e ujit dhe nga parashikueshmëria e modeleve hidrologjike. Ç'rregullimet në ciklet hidrologjike kanë pasojë të mëdha ekonomike dhe ekologjike. Në 2 vitet e fundit, kemi qenë dëshmitarë të vlerave ekstreme të mungesës së ujit dhe thatësirave të paprecedentë (2022) si dhe një periudhe reshjesh të mëdha të paprecedentë, veçanërisht në dimrin e ngrohtë dhe pranverën e vitit 2023. Të dhënat e siguruara nga EntsoE për rezervat hidrologjike në prodhimin e energjisë tregojnë vlera ekstreme për dy vitet e fundit. Në rajonin e Ballkanit, sipas të dhënave nga EntsoE (entsoe.eu), prodhimi i energjisë elektrike nga hidrorezervat tejkaloi sasinë vjetore të energjisë së prodhuar në 2022 në vetëm 26 javë në 2023. Këto shqetësime ekstreme në kushtet hidrologjike duhet të inkurajojnë publikun dhe elitat politike që të veprojnë në mënyrë që të mbrojnë dhe ruajnë burimet ujore në Kosovë dhe të iniciojnë iniciativa për mbrojtjen dhe ruajtjen e ekosistemeve ujore me qëllim të luftimit dhe përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike. Fatkeqësisht, përkundër vlerave të tilla ekstreme të shqetësimit të sistemeve hidrologjike, në Kosovë, në hapësirën publike dhe në arenën politike, çështjet e mbrojtjes së mjedisit ende kanë një shkallë të ulët të prioritetit në krahasim me temat e tjera akute.

Ndotja e ujërave, si sipërfaqësore ashtu edhe nëntokësore, në Kosovë kanë një histori shumë të gjatë. Përveç trashëgimisë industriale të minierave, industrisë metalurgjike dhe industrisë energjetike në Kosovë, të cilat ende kanë ndikimin më të theksuar, cilësia e ujit po ndikohet gjithnjë e më shumë nga zhvillimi i vendbanimeve, bujqësia dhe së fundmi, aktivitetet ekonomike gjithnjë e më të theksuara në sektorin privat. Disponueshmëria e ujit në Kosovën qendrore po bëhet një problem gjithnjë e më i theksuar për të cilin po paralajmërohen institucionet më të rëndësishme financiare botërore (BB, BERZH, EIB, etj.) dhe për këtë arsye është e palogjikshme që nuk ka iniciativa të rëndësishme në fushën e trajtimi i ujit dhe kontrolli i cilësisë në pellgun e lumit Ibër, veçanërisht kur kemi parasysh faktin se ky pellg lidh dy kombe që janë rival historik në gadishullin ballkanik dhe se shtyrja e problemit mund të ketë edhe pasoja sigurie në rajon.

Tendencat e tilla zhvillimore në kushtet e burimeve të pamjaftueshme ujore për zhvillim material dhe ekonomik nuk janë të favorshme për krijimin e një klime të favorshme investimi dhe as për ngritjen e nivelit të sigurisë në rajon.

(Pa)Drejtësia mjedisore

Rrjeti hidrologjik në pellgun e lumit Ibër me degët e tij më të rëndësishme, si lumi Drenica, Prishtevka, Graçanka, Lab dhe Sitnica, transportojnë ndotjen në rrjedhën e poshtme direkt në lumin Ibër dhe më pas në Moravën e Madhe, Danub dhe Detin e Zi. Historikisht, termocentrali Trepça ishte ndotësi më i madh në këtë pjesë të pellgut të lumit Danub. Me zvogëlimin e aktiviteteve prodhuese të Trepçës, pasojat për mjedisin u zvogëluar, por ato nuk u zhdukën, sepse ndotja vazhdon edhe sot nga lokacionet e deponimit të mbetjeve të minierës dhe mbetjeve tjera, kështu që Trepça ende i ka efektet e vonuara. Megjithatë, një ndikim më të madh në cilësinë e ujit dhe disponueshmërinë e ujit ka marrja e madhe e ujit për nevojat e vendbanimeve, energjisë, ekonomisë dhe industrisë, si dhe ndotja e ujit nga bujqësia dhe aktivitetet tjera ekonomike në Kosovën qendrore. Të gjitha këto aktivitete prodhuese në Kosovën qendrore kanë ndikim në sipërfaqet më të mëdha të pellgut të lumit Ibër. Ndotja e shkaktuar nga aktivitetet prodhuese në Kosovën qendrore ka efektet e saj anësore në rrjedhën e poshtme nga burimi i ndotjes sepse kjo ndotje transportohet nga rrjeti i rrjedhave lumore në pellgun e lumit Ibër.

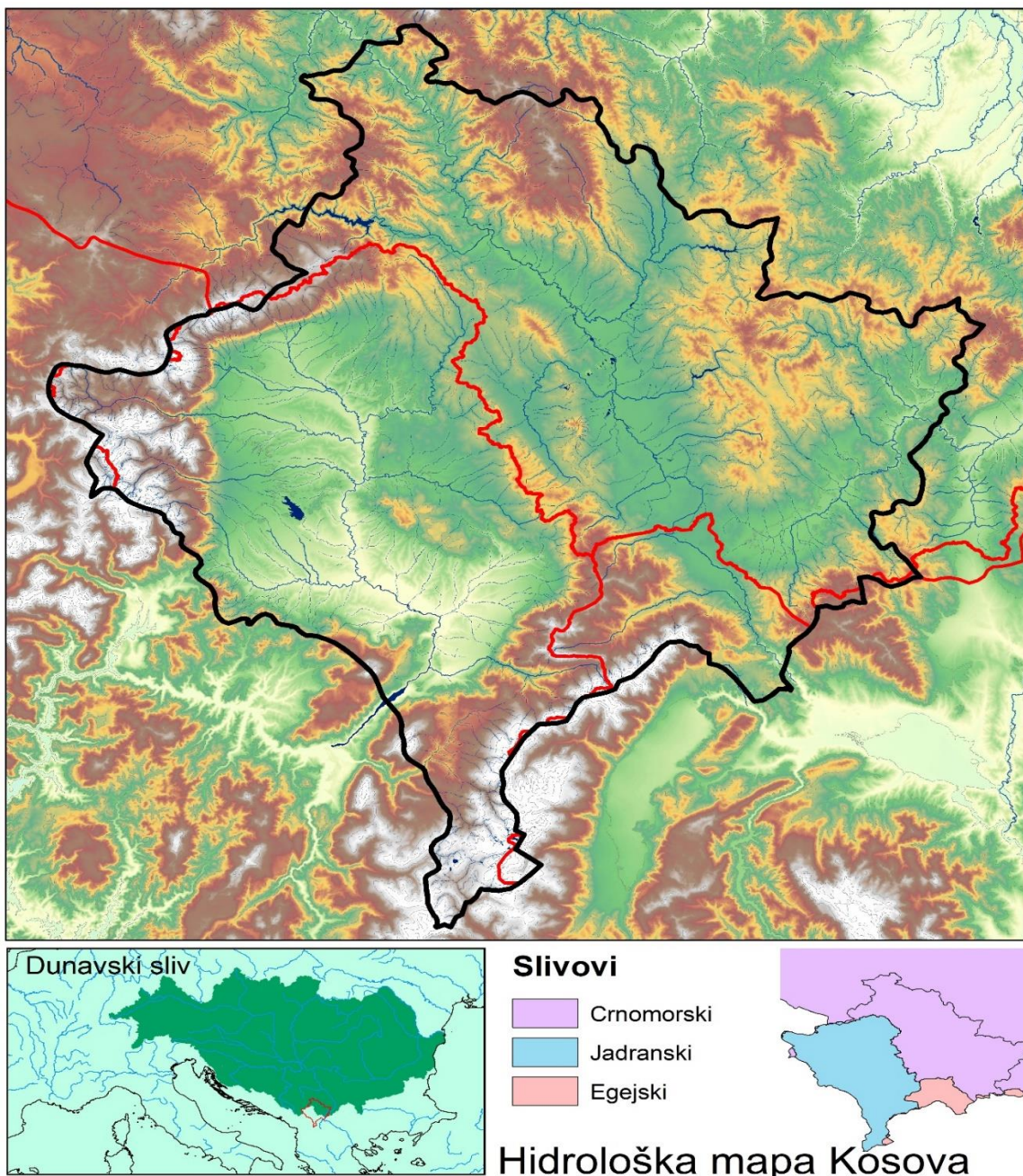
Duke krahasuar shpërndarjen hapësinore të burimeve ujore dhe strukturën etnike në Kosovë, konkludojmë se mbi 720,000 banorë në Kosovë (BB 2018) furnizohen me ujë, prejardhja e të cilit është zona ku jeton shumica e popullsisë serbe (komuna e Zubin Potokut). Gjithashtu, e gjithë ndotja si nënprodukt i disa aktiviteteve prodhuese në Kosovën qendrore transportohet përsëri në zonat ku jeton popullata me shumicë serbe, përkatësisht në komunat e Mitrovicës Veriore, Zveçanit dhe Leposaviqit.

Duke lërë anash të gjitha pyetjet e hapura, politike, gjeopolitike dhe etnike ndërmjet dy komuniteteve në Kosovë, në rastin e lumit Ibër dhe transportit të ndotjes brenda dhe jashtë Kosovës, në terren kemi një problem të dukshëm të padrejtësisë ekologjike ku një bashkësi etnike pëson dëme në mënyrë disproporcionale më të mëdha ekonomike dhe pasojat e ndotjes së ujit në Kosovën qendrore nga një tjetër bashkësi. Zona e veriut të Kosovës është bazë burimore e resurseve ujore për një të tretën e popullsisë në Kosovë dhe pjesa më e madhe e industrisë dhe ekonomisë, si dhe është pika grumbulluese e të gjitha shkarkimeve dhe kontaminimeve që transportohen nga Kosova në pellgun e Danubit. Të gjitha dokumentet dhe analizat e institucioneve kombëtare dhe ndërkombëtare nxjerrin në pah atë që është evidente me mbajtjen dhe shpërfilljen e klasifikimit ligjor të këtij problemi (padrejtësia mjedisore). Gjithashtu, të gjitha dokumentet dhe analizat japin rekomandime se një situatë e tillë është e paqëndrueshme dhe se është e nevojshme të nisin iniciativat për formimin e një mekanizmi për menaxhimin dhe shfrytëzimin e përbashkët të pellgut ndërkufitar të lumit Ibër, i cili kulmoi me një dokument të nxjerrë nga Marrëveshja e Uashingtonit (Sekretariati i Energjisë i SHBA-së i porositur nga

laboratori Kombëtar i Paqësorisë Northwest), për mundësitë e përdorimit të burimeve ujore të liqenit të Gazivodës nga viti 2021.

Ky dokument nuk do të trajtojë karakteristikat ndërkufitare të lumit Ibër dhe sfidat e çfarëdo lloji që shkojnë përtej kornizës kombëtare dhe juridiksionit që kanë ose mund të kenë pushtetet lokale në veri të Kosovës. Ky dokument është propozim masash që synojnë të propozojë mekanizma bashkëpunimi dhe aktivitete që duhet të iniciohen në pushtetin lokal dhe në të gjithë pellgun e lumit Ibër si zonë ujore e

Figura 1. Harta hidrologjike e Kosovës

lidhur me qëllim që të sigurohet disponueshmëria e ujit dhe të sigurohet shëndeti optimal i ekosistemeve ujore në Kosovë. Kushtet për veprim në këtë fushë nuk janë të favorshme sot pasi nuk ishin të favorshme në dekadat e fundit, megjithatë problemet akute në këtë fushë kërcënojnë të kulmojnë me mosbesim më të madh midis komuniteteve që mund të prodhojnë një të ardhme të paparashikueshme dhe të pasigurt.

Besimi ndërmjet komuniteteve mund të ndërtohet vetëm mbi respektimin e interesave, dialogun dhe bashkëpunimin ndërmjet komuniteteve, por edhe me identifikimin e përgjegjëseve. Parimi i drejtësisë mjedisore duhet të jetë gurrthemeli për ndërtimin e zhvillimit të qëndrueshëm, duke përfshirë marrëdhëniet etnike dhe ekonomike në Kosovë. Një mekanizëm i hapur dialogu dhe komunikimi me mbështetje teknologjike të mbledhjes dhe analizës së të dhënave duhet të jetë mekanizmi që do të krijojë efikasitetin e nevojshëm drejt zgjidhjeve të qëndrueshme.

Karakteristikat gjeo-morfologjike

Pozita gjeografike

Komunat në veri të Kosovës i përkasin rajonit statistikor të Mitrovicës, i cili përbëhet nga komunat e Mitrovicës Jugore, Mitrovicës Veriore, Skenderajt, Vushtrrisë, Zubin Potokut, Zveçanit dhe Leposaviqit. Sipas të dhënave të Byrosë së Statistikave të Kosovës, ky rajon ka një sipërfaqe prej 2,052 km² dhe një popullsi prej rreth 224,121 banorë.

Lënda e këtij dokumenti përbëhet nga komunat me shumicë serbe: Zubin Potok, Mitrovica Veriore, Zveçan dhe Leposaviq, të cilat sipas të dhënave të Entit të Statistikave të Kosovës mbulojnë një sipërfaqe prej 1001 km² dhe Enti i Statistikave të Kosovës vlerëson se ka një popullsi prej 39,150 banorësh (supozohet se numri i banorëve është më i madh) që e rendit veriun e Kosovës në zonat me dendësinë më të vogël të popullsisë në tërë Kosovën.

Këto komuna gjenden gjeografikisht përgjatë rrjedhës së lumit Ibër, i cili rrjedh nga burimi i tij në Mal të Zi deri në grykën e Moravës Perëndimore në Kralejë. Lumi Ibër kufizohet me male në bregun e djathtë të Mokra Gorës, komunat Zubin Potok dhe Kopaonikun nga Mitrovica në rrjedhën e poshtme deri në Leposaviq, dhe në bregun e majtë me shpatet e malit Rogozna përgjatë gjithë rrjedhës në Kosovë.

Pothuajse i gjithë territori i komunave në fjalë gjendet në pellgun e lumit Ibër dhe pellgun e Detit të Zi, me përjashtim të pjesës së komunës së Zubin Potokut, nga ku buron lumi Crepulska (më vonë i quajtur Klina), i cili derdhet në Drinin e Bardhë dhe bënë pjesë në pellgun e Adriatikut.

Zona e komunave në fjalë është kryesisht malore dhe shumica e popullsisë jeton në zona rurale, baza ekonomike e të cilave është shfrytëzimi i burimeve dhe shërbimeve nga mjedisi (bujqësia, blegtoria dhe pylltaria në Zveçan dhe Leposaviq, miniera dhe metalurgjia). Përjashtim bënë komuna e Mitrovicës Veriore, e cila është e vetmja zonë më e madhe urbane

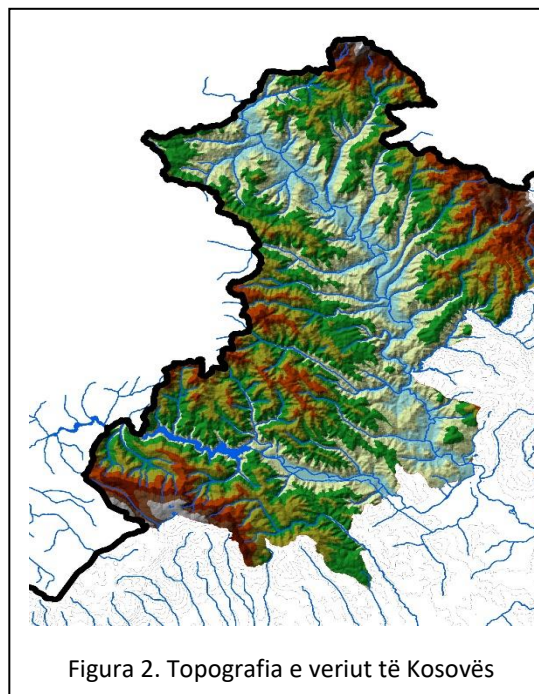

Figura 2. Topografia e veriut të Kosovës

me bazë shërbimi ekonomik dhe është qendër rajonale për ofrimin e shërbimeve për komunitetet (arsimi i lartë, shërbimet sekondare dhe terciare në shëndetësi...).

Kapacitetet hidrologjike të Kosovës – analizë

Ekzistojnë katër lumenjtë më të rëndësishëm në Kosovë: Ibër, Drini i Bardh, Lepenci dhe Morava e Bincës. Në të njëjtën kohë, ato përfaqësojnë kanalet e rrjedhjes së ujit drejt tre pellgjeve detare:

- Ibri dhe Morava e Binçës në pellgun e Danubit / Detit të Zi.
- Drini i Bardh në pellgun Drimska / Deti i Adriatikut.
- Lepenci në pellgun e Vardarit / Deti Egje.

Lumenjtë tjerë më të rëndësishëm në Kosovë janë Sitnica, Labi, Bistrica e Pejës dhe Deçanit, Mirusha, Klina, Nerodimja e të tjerë. Lumi Nerodime përfaqëson një fenomen unik dhe të rrallë natyror: një bifurkacion, d.m.th., degëzim i rrjedhës së ujit dhe derdhet në dy pellgje (Sitnica në veri dhe Lepenci në jug) kështu që përfaqëson një korridor natyror ujqor prej dy pellgjesh (Deti i Zi dhe Egjeu). Tabela 4 tregon potencialin hidrologjik të rrjedhave ujore më të rëndësishme në Kosovë:

Lumi	P Km²	O km	L km	Q m³/s	rrjedhje l/s/ km²	Pjerrë sia %	Rrjedha vjetore x10 ⁶ m³	Reshjet efektive (mm)	Reshjet mesatare mm	Koef. i rrjedhjes
Drini i Bardhë	4340	409,8	111	61,7	:	2,1	1946	452,5	900	0,508
Ibri	4044	436,8	90	36,4	6,39	0,3	1148	218,4	782	0,301
Lepenci	653	130	50	8,4	14,91	4,6	190	469,8	912	0,516
Morava e Binçës	1564	216	76	8,7	5,59	1,5	330	188,8	736	0,256
Pellgu i Adriatikut										
Pellgu i Detit të Zi										
Pellgu i Egjeut										
Tabela 1: Potenciali hidrologjik i lumenjve në Kosovë, Instituti i Statistikave të Kosovës (ask.rks-gov.net)										

Vlerat e dhëna paraqesin sasitë pas shfrytëzimit të ujit në Kosovë. Nga tabela e bashkangjitur mund të konstatohet se pellgu i Adriatikut është më i rëndësishmi në Kosovë. Ai mbulon rreth 41% të territorit të Kosovës dhe përfaqëson 45% të kapacitetit ujqor në dispozicion të Kosovës, por në të njëjtën kohë me koeficientin më të lartë të rrjedhjes. Në shfrytëzim, Kosova ka një sasi shumë të vogël të ujit në dispozicion nga burimet e ripërtëritshme për kokë banori. Kjo është kryesisht pasojë e dendësisë së lartë të popullsisë, por edhe e reshjeve mesatare të ulëta. Krahësuar me pjesët tjera të pellgut të Danubit, Kosova ka më pak ujë të disponueshëm nga burimet e ripërtëritshme, kështu që në dokumentin e Bankës Botërore “Programi i Danubit për Ujërat (Grupi i Bankës Botërore, 2018)”, krahas Republikës Çeke, Kosova klasifikohet si një vend i theksuar mikro-njësi, për sa i përket disponueshmërisë së ujit nga burimet e rinovueshme (Figura 3).

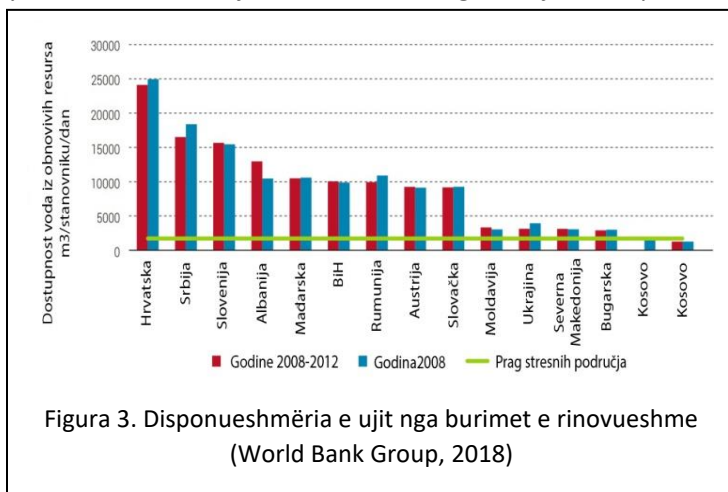

Figura 3. Disponueshmëria e ujit nga burimet e rinovueshme (World Bank Group, 2018)

Nga të gjithë lumenjtë në Kosovë dhe në rajon, në raport me kapacitetin e tij, pellgu i Ibër ka infrastrukturën më të zhvilluar. Në rrjedhën e tij vetëm në komunën e Zubin Potokut, në lumin Ibër gjenden tre rezervuarë: Liqeni A. i Gazivodës, Diga B. “Pridvorica” dhe rezervuari C. “Prelez” dhe burimi për kanalin e kombinatit të Trepçës, për nevoja të flotacionit me kapacitet 1 m³/s.

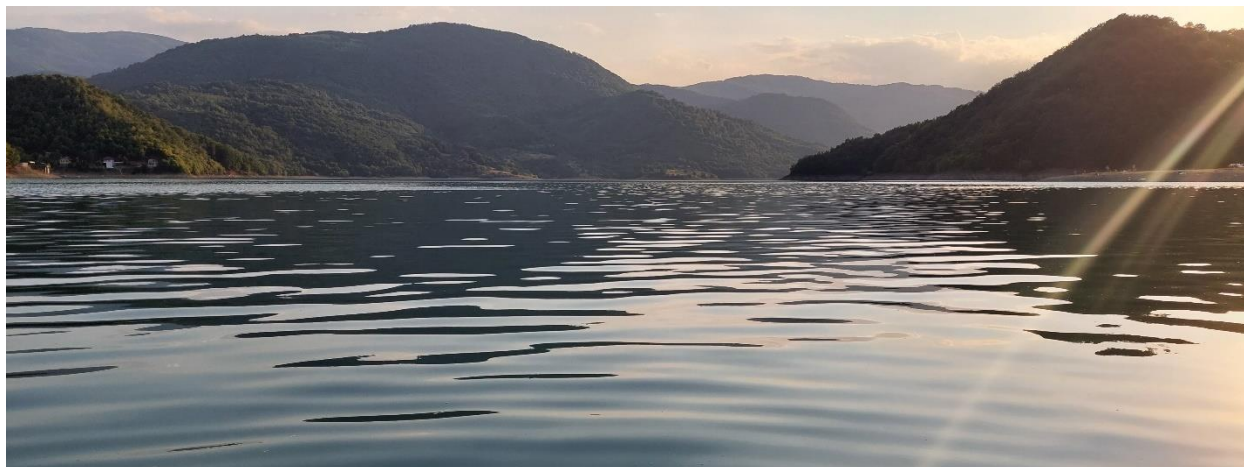
Diga dhe Liqeni i Gazivodës (i njohur edhe si Liqeni i Peshkatarit, kurse në Kosovë së fundi në dokumentet zyrtare dhe në mediat quhet ekskluzivisht Ujman) është ndërtuar për nevojat e Kosovës qendrore në ujësjellës, bujqësi dhe industri, por edhe për nevojat e prodhimi i energjisë elektrike.

Në Kosovë ekzistojnë shtatë rezervuarë artificialë: katër në pellgun e lumit Ibër (Gazivode, Pridvorica, Baltlava dhe Badovac, ndërsa Prelezi nuk është përfshirë në këtë bazë të dhënash), dy më të vegjël në pellgun e Binacka Moravës (Plilepničko dhe Livočko) dhe një në pellgun e Belo Drimës (Radonjičko).

Akumulimi	Vëllimi	Reursset në %
Liqeni i Gazivodës	390.000.000,00	69,02 %
Liqeni i Radoniçit	113.000.000,00	20,00 %
Liqeni i Badovcit	26.400.000,00	4,67 %
Liqeni i Batllavës	30.000.000,00	5,31 %
Liqeni i Përlepnicsës	4.200.000,00	0,74 %
Liqeni i Livoçit	1000000,00	0,18 %
Liq. i Pridvoricës	490.000,00	0,09 %
Total:	565.090.000,00	99,13 %

Tabela 2. Kapaciteti i akumulimit Enti i Statistikave të Kosovës (ask.rks-gov.net)

Në Kosovë ka edhe një numër të madh të rezervuarëve natyrorë, liqeneve akullnajore, si dhe sistemeve të izoluara ujore dhe lumenjve humnerë, me ekosisteme unike ujore, të cilat aktualisht nuk kanë asnjë mbrojtje dhe që janë me interes për komunitetin shkencor dhe biodiversitetin.

Lumi Ibër

Lumi Ibër si dhe Morava e Binçës janë pjesë e pellgut të lumit Moravës së Madhe dhe të dy i përkasin pellgut të lumit Danub, d.m.th. pellgut të Detit të Zi. Pothuajse gjysma e territorit të Kosovës i përket këtij pellgu, gjegjësisht janë pjesë e njërit prej dy sistemeve hidrologjike më të rëndësishme në Evropën Qendrore (tjetri është pellgu i lumit Rajna/Rhine).

Lumi Ibër buron në malin Hajle, afër Rozhajës në Mal të Zi nga një burim karstik. Si një lum malor, ai rrjedh nëpër një grykë gjatë gjithë rrugës në Mal të Zi.

Nga burimi rrjedh në drejtim perëndim-lindje përmes grykës deri në Ribariq dhe më pas si lum fushor rrjedh nëpër luginën e Ibrit ose Kolashinit të Vjetër deri në kodrën e Zveçanit (Ibri i sipërm) dhe kalasë. Pranë Mitrovicës, aty formon një bërryl dhe e ridrejton rrjedhën në drejtimin jug-veri në bashkimin e saj me Moravën perëndimore në Kralëvë. Në Mitrovicë merr degën e djathtë, në lumin Sitnica, i cili është lumi më i gjatë në Kosovë.

Cilësia e ujit në burim është tipike për burimet nga burimet karstike, por në rrjedhën e mëtejshme të tij në zonat e banuara të komunës së Rozhajës, ku cilësia e ujit është përkeqësuar ndjeshëm. Në bregun e djathtë të lumit, në grykën ndërmjet Rozhajës dhe Baqit, ndodhet një deponi, më saktë; deponia "Mostina" nga e cila mbetjet derdhen direkt në rrjedhën e lumit Ibër, e cila i sjell ato në Rezervuarin e Gazivodës.

Degët e djathta të lumit Ibër në territorin e Kosovës janë lumi Çeçevska, i cili derdhet drejtpërdrejt në rezervuarin e Gazivodës, si dhe lumenjtë Zubodolska, Zli Potok, Sitnica, Bistrica dhe Drenica. Degët e majta

Figura 4. Pellgu i Danubit

janë lumi Varashka dhe lumi Luçka, i cili përfshin lumin Bubska në rrjedhën e tij, lumin Jagnjeniçka, lumin Koriljska, lumin Banjska dhe lumin Joshaniçka.

Dega më e rëndësishme e lumit Ibër në Kosovë është Sitnica, e cila buron në veri të Ferizajit dhe rrjedh përgjatë boshtit qendror të Luginës së Kosovës, nga jugu në veri, duke pranuar Labin si degën e djathtë të tij dhe shumë përrrenj të tjerë më të vegjël e më të mëdhenjë. Kjo degë është edhe burimi më i madh i ndotjes së lumit Ibër në rrjedhën e poshtme sepse lidh të gjitha qendrat industriale dhe vendbanimet dhe qytetet më të mëdha në Kosovë (miniera e Kishnicës/Artanës, Graçanicë, Feronikelin - Glogoc, qytetet: Ferizaj, Prishtinë, Fushë Kosovë, Obiliq, Vushtrri, Mitrovicë, Termocentralet A dhe B, Fafosi në Mitrovicë dhe Trepça në Zveçan, Leposaviq dhe Rudnicë).

Sipërfaqja e përgjithshme e pellgut të Ibër në Kosovë është 4040 km² (Enti i Statistikave të Kosovës), ose rreth 37% e territorit të Kosovës. Gjatësia e lumit Ibër në Kosovë është 102.1 km (në disa dokumente dhe statistika kjo vlerë paraqitet si 89.5 km).

Lumi	Stacion ujq	R (km ²)	Qmin,95% (m ³ /s)	Q (m ³ /s)	Qmax, 1% (m ³ /s)
Ibri	Rozhajë			2,5	
Ibri	Baq	405,2	0,2	5,6	545
Ibri	Ribariç	850		10,32	
Ibër-Lepenci	Pridvoricë			-3,5m ³ /s	
Ibri	Prelez	1109	1,29	12,52	416,9
Ibri	Prelez		0,8	13,39	452,80
Kanali-Trepça	Prelez			-1,0 m ³ /s	
Sitnica	Nedakovc	2590	0,30	12,9	482,2
Ibri	Leposaviq	4701	2,81	31,39	1030,0
Ibri	Rashkë	6268	5,24	41,65	1137,0

Tabela 3. Hidrološki parametri reke Ibar na mernim mestima

(please translate in Albanian/ Ju lutem t'a përktheni në Shqip)

Burimi i informatës	(Hrvačević, S., 2004)	(Qeveria e Malit të Zi, 2001)	Pikat matëse Pridvoricë – Prelez	(Qeveria e Kosovës, 2015)	(Jaroslav Černi, 2000)
---------------------	-----------------------	-------------------------------	----------------------------------	---------------------------	------------------------

Instalimi më i rëndësishëm i menaxhimit të ujit në këtë pjesë të rajonit ndodhet në lumin Ibër. Në komunën e Tutinit në vendbanimin Ribariq, lumi Ibër derdhet në rezervuarin e Gazivodës në lartësinë 692,70 metra mbi nivelin e detit. Diga kryesore dhe rezervuari i Gazivodës është ndërtuar në vitet 70-ta, të shekullit të kaluar me një vëllim rezervuari uji prej 390 milion m³ ujë. Kjo digë artificiale izoloi sistemet ujore të Ibër të epërm dhe të poshtëm dhe në aspektin ekologjik shkaktoi dëme të pariparueshme ekologjike në ekosistemin e pellgut të lumit Ibër. Ajo që ne shohim dhe mund të gjejmë sot për sa i përket shëndetit të ekosistemit është një sistem ekologjik pothuajse tërësisht antropogjen. Në rrjedhën e epërme të digës së sipërme, mbijetuan disa lloje endemike (peshqit e bardhë dhe krapit), por u prezantuan

specie të reja që premtin rendimente dhe cilësi më të mirë për shoqëritë e peshkimit (përçka, mustaku dhe së fundmi tostoloviku) dhe shumë lloje të tjera, nga të cilat shumë lloje janë pushtuese.

Në rrjedhën e poshtme nga diga e Gazivodës, lumi Ibër, edhe pse ka karakteristika të lakmueshme cilësore të ujit, nuk ka një ekosistem ujor cilësor. Kjo kryesisht për faktin se lumi Ibër rrjedh nga fundi i liqenit të Gazivodës, kështu që ka të njëjtën temperaturë pothuajse gjatë gjithë vitit dhe nuk ka ndikime sezonale që janë kritike për shëndetin e ekosistemit. Meqenëse Ibri rrjedh nga fundi i liqenit të Gazivodës, temperatura luhet midis 4 dhe 9 gradë në daljen kryesore, gjë që nuk është e favorshme për zhvillimin e ekosistemeve ujore.

Përveç kësaj, nga koka e digës së Gazivodës deri në grykëderdhjen e lumit Sitnica në Mitrovicë, në rrjedhën e lumit Ibër ekzistojnë edhe 3 barriera vertikale që pengojnë transportin e sedimenteve dhe lidhjen e rrjedhave ujore për ekosistemet ujore (Diga e Pritvorices, Diga e Prelezit dhe rezervuari apo akuaparku i sapondërtuar në vendbanimin Suhodoll).

Disponueshmëria e ujit

Ekzistojnë dy faktorë që ndikojnë në sasinë e ujit në dispozicion. Njëra është potenciali hidrologjik i zonës dhe tjetra është popullsia, pra dendësia e popullsisë së zonës ku ndahet burimi ujor. Në të dy bazat, por më shumë në bazë të dendësisë së popullsisë, Kosova i takon listës së zonave të stresuara sa i përket resurseve ujore.

Sipas metodologjisë dhe treguesve të miratuar nga forumi mbi burimet natyrore në vitin 1989 (Falkenmark, 1989), pragu i mikronjësisë të stresuara dhe të qëndrueshme për sa i përket ujit të disponueshëm nga burimet e ripërtëritshme është 1700 m³/banor/ditë. Në këtë kuptim, Kosova i përket mikro-njësisë së zonave të krizës me sasi të kufizuar të ujit, gjë që dokumentohet në publikimet e Bankës Botërore për Sigurinë e Furnizimit me Ujë nga viti 2018 (Banka Botërore, 2018) dhe në Strategjinë Kombëtare të Ujit të Kosovë 2017-2035 (Kosovë, 2017). Faqja “uji në botë” (www.worldwater.io) sipas të njëjtës metodologji shfaq në mënyrë interaktive zonat e botës që përballen me mungesë të ujit ku mund të përcaktohet qartë shtrirja e problemit të mungesës së ujit në Kosovë sot dhe në të ardhmen.

Në Kosovë, dendësia më e madhe e popullsisë dhe përqendrimi më i lartë i aktiviteteve industriale gjenden në pellgun e lumit Ibër, kështu që përveç nivelit më të lartë të shfrytëzimit të resurseve ujore që është pikërisht nga veriu i Kosovës, niveli më i lartë i aktiviteteve ekonomike dhe ndotja që ndodh në pellgun e lumit Ibër transportohet nga lumenjtë Sitnica dhe Lab në veri të Kosovës.

Përveç ndotjes në rrjedhje në lumin Ibër, është evidente një shkallë e lartë e shfrytëzimit të burimeve ujore nga lumi Ibër, me një trend në rritje në dëm të rrjedhjes së ujit nga lumi Ibër. Kështu, përqendrimi i lartë i ndotjes në lumin Ibër me sasi të reduktuara të rrjedhjes së ujit, i shton të gjitha sistemet ekonomike në rrjedhën e poshtme. Cilësia dhe përdorshmëria e ujit nga rrjedhat sipërfaqësore dhe

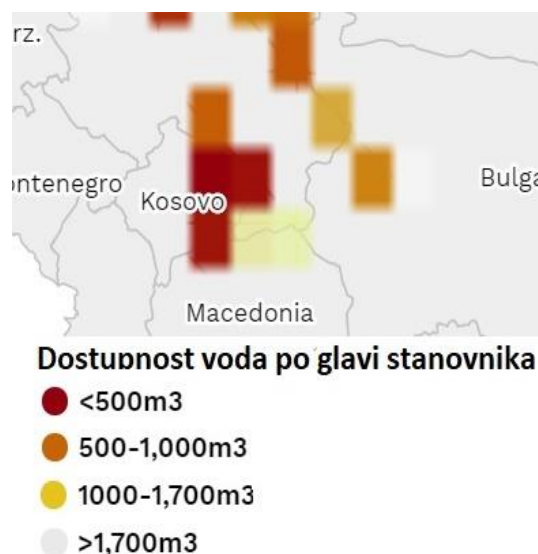

Figura 5. Zonat stresuese të disponueshmërisë së ujit

www.worldwater.io

nëntokësore nga Mitrovica veriore deri në derdhjen e lumit Ibër në Jarinjë, kërcënon interesat ekonomike dhe shëndetin publik të komunitetit serb.

Praktika të tilla krijojnë padrejtësi në shkëmbimin dhe shpërndarjen e shërbimeve mjedisore dhe shpërndajnë në mënyrë disproporcionale kostot e aktiviteteve prodhuese në Kosovë në dëm të një komuniteti shumicë dhe për këtë duhet të zhvillohet një debat i hapur në hapësirën publike.

Reshjet

Duke qenë se Kosova nuk ka vëllime të tjera të konsiderueshme të ujit transitor, përveç lumit

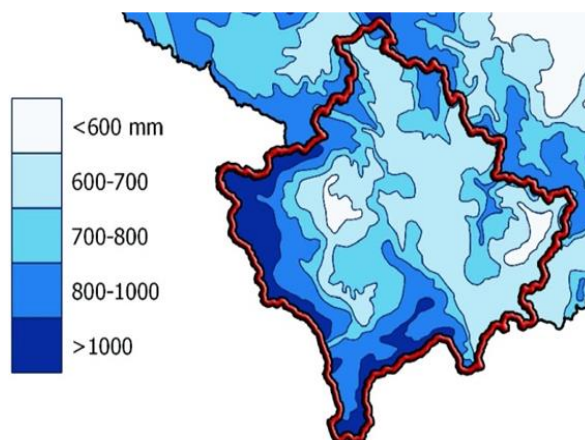

Figura 6. Mesatarja e reshjeve vjetore (Blagojević, 2018)

(nën 600L/m²). Strategjia Kombëtare për Ujërat e Kosovës 2017-2036 pretendon se reshjet mesatare në tërë territorin e Kosovës janë 596 mm, që është vlera më e ulët nga të gjitha ato të hulumtuara. Sasia mesatare e reshjeve në të gjitha pellgjet e nxjerrë nga të dhënat në tabelën 4 është 768.02 L/m² në vit. Figura 6 është një segment i izoluar i punës shkencore të grupit të autorëve në botimin "Resurset ujore në Ballkanin Perëndimor" (Blagojević, 2018).

Zona / Viti	2015	2016	2017	2019
Lugina e Kosovës	696.7	754.2	591.9	561.9
Lugina e Metohisë	683.9	948.7	701.1	696.9

Tabela 4. Reshjet vjetore, Agjencia e Statistikave të Kosovës

Ibër, gjendja hidrologjike në Kosovë përcaktohet nga sasia dhe intensiteti i reshjeve lokale. Të dhënat e reshjeve nga burime të ndryshme nuk përputhen. Agjencioni i Statistikave të Kosovës ofron të dhëna për reshjet vjetore të publikuara nga Agjencioni i Statistikave të Kosovës të paraqitura në tabelën 2.

Hartat digjitale dhe tematike, në varësi të burimit, periudhës dhe metodologjisë së matjes, ofrojnë gjithashtu informata të ndryshme, por të gjitha të dhënat pajtohen se pjesa lindore e Kosovës është zona me sasinë më të vogël të reshjeve në rajon

Klima

Pjesa më e madhe e territorit të Kosovës, sikurse veriu, i përket klimës kontinentale të zonës së butë. Një pjesë më e vogël e Metohisë Jugore i përket pjesës së klimës mesdhetare dhe kontinentale. Kjo shumëllojshmëri e kushteve klimatike nënkupton se në territorin e Kosovës ekzistojnë veçori specifike dhe të ndryshme klimatike, por në të njëjtën kohë me karakteristika të ndryshme biologjike.

Veriu i Kosovës karakterizohet me kushte klimatike të kushtëzuara nga lartësitë e mëdha me nivel më të lartë të reshjeve, sidomos bora në dimër. Në kushtet hidrologjike, ky mjedis tregon forcën dhe rezistencën hidrologjike të pellgut të lumit Ibër, sepse bora përfaqëson një rezervuar uji në gjendje të ngurtë në pjesën më të madhe të vitit. Shkrirja më e ngadaltë e borës mbush burimet e lumenjve malorë me lëkundje më të vogla në rrjedhë, gjë që nuk ndodh me lumenjtë e rrëmbyeshëm.

Ndikimet antropogjene mbi ciklet hidrologjike të Kosovës

Zhvillimi ekonomik dhe ekonomik dhe të gjitha aktivitetet prodhuese në Kosovë kanë efektet e tyre negative në karakteristikat hidrologjike të Kosovës. Si kudo tjetër në planet, rritja ekonomike prodhon kërkesë më të madhe dhe si rrjedhim stres më të madh në burimet ujore të ekosistemit. Uji në Kosovë

është sektori më i ndjeshëm në këtë aspekt. Duke pasur parasysh disponueshmërinë e ulët nga njëra anë, dhe nga ana tjetër dendësinë e madhe të popullsisë dhe treguesit makroekonomik (varfëria), presioni në sektorin e ujit pritet të rritet edhe në periudhën e ardhshme.

Prandaj, është për t'u habitur që nuk ekziston një mënyrë e përgjegjshme e menaxhimit të resurseve, jo vetëm në aspektin e ujit por edhe në fusha të tjera, të cilat mund të kenë një ndikim të pallogaritshëm në ciklet hidrologjike në Kosovë. Do të përmendim disa:

Që nga viti 1999, planifikimi dhe ndërtimi në lugina dhe kryesisht në zonat urbane në Kosovë kanë pasur një trend të paprecedentë të rritjes. Krahas rregullimit radikal të rrjedhave ujore (kanaleve të betonit) dhe ngushtimit të shtretërve dhe brigjeve të lumenjve, ndryshimi i përdorimit të tokës nga bujqësore në ndërtim ka një ndikim të rëndësishëm negativ në hidrologji. Karakteristikat jo të mira biokimike të ujit në periudhën para vitit 1999 kanë ndikuar më së shumti nga mbetjet industriale, ndërsa ndikimi i ujërave të zeza të patrajtuara sot ka një karakter më të theksuar.

Bujqësia dhe zhvillimi rural është një sektor në të cilin institucionet ndërkombëtare në Kosovë kanë investuar dukshëm në dy dekadat e fundit. Përveç shfrytëzimit më të madh të ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore për nevojat e prodhimit bujqësor, të gjitha aktivitetet e tjera në zonat rurale kanë efekte shumë negative në ciklet hidrologjike (për shembull, prerjet ilegale).

Ndryshimet klimatike dhe ndryshimet në ciklet klimatike dhe hidrologjike tashmë janë regjistruar në Kosovë. Periudhat e gjata të thatësisë, përmbytjet më të shpeshta dhe zjarret në pyje kërcënojnë jo vetëm pronën dhe mjedisin, por paraqesin rrezik edhe për jetët e njerëzve në Kosovë.

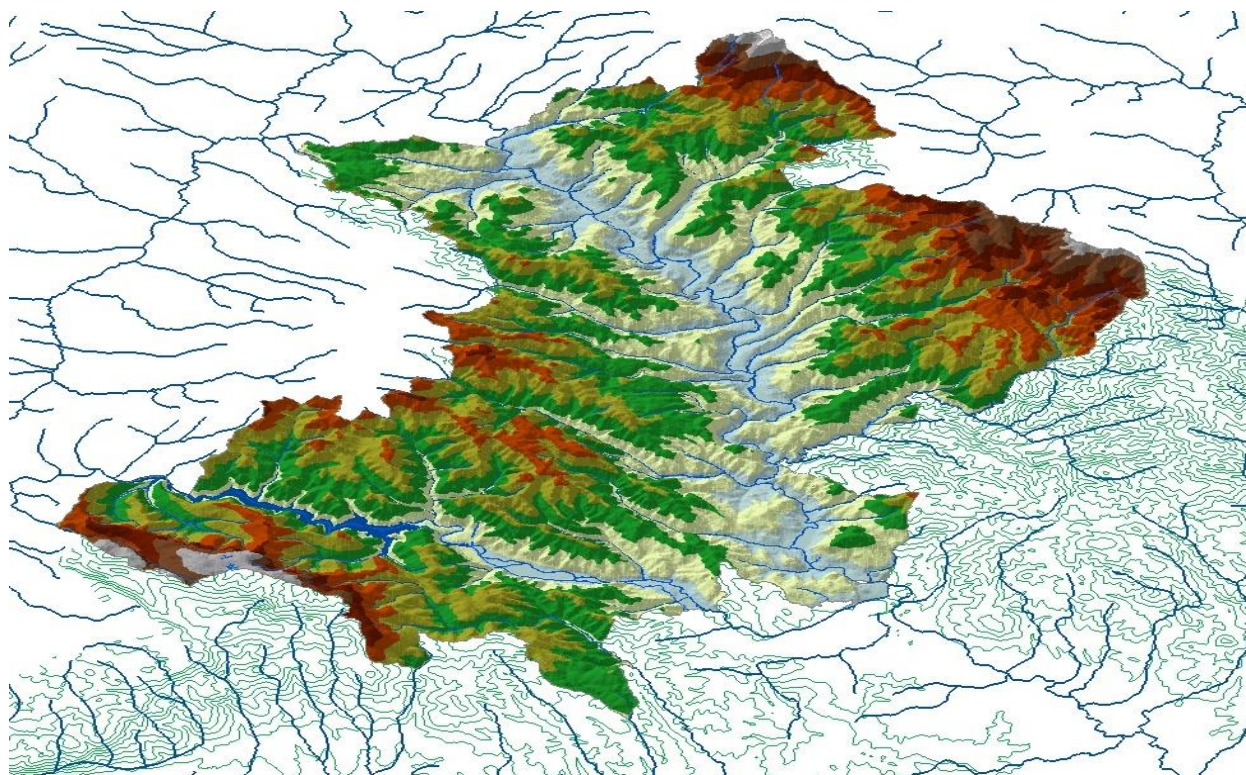

Figura 7. Paraqitja topografike dhe hidrologjike e komunave në veri të Kosovës

Komunat me shumicë serbe në veri të Kosovës

Komuna e Zubin Potokut

Gjendet në pjesën veriperëndimore të Kosovës në zonën e njohur si Kolashin i Vjetër ose Zona e Ibrit. Mbulon 333.5 km² dhe është një nga komunat më të mëdha me dendësinë më të ulët të popullsisë (rreth 45 banorë për m²). Komuna përbëhet nga 63 fshatra dhe vendbanime, më i madhi prej të cilëve është Zubin Potoku, i cili përfaqëson qendrën administrative, kulturore dhe ekonomike. Përveç Zubin Potokut, vendbanime të tjera më të mëdha janë Velji Breg, Zupçi, Bërnjak, Bube, Luçka Reka dhe Çabra. Numri i përgjithshëm i vendeve të banuara në komunë është 64.

Sipas pamjes gjeomorfologjike, relievi i komunës përbëhet nga malet Mokra Gora dhe Rogozna, të cilat ndajnë rrjedhën e lumit Ibër dhe rezervuarin e Gazivodës. Në territorin e komunës, rrjedha e epërme e lumit Ibër karakterizohet nga liqeni rezervuar "Gazivodë" me një kapacitet prej 380 milion m³, ndërsa në rrjedhën e poshtme të liqenit të Ibrit, rrjedh përmes fushës aluviale të Radiçpoljes dhe luginës së Zubaçkës, ku territori i komunës përfundon.

Karakteristikat unike gjeomorfologjike me vlerë të madhe mjedisore dhe ekologjike janë shprehur më qartë përgjatë boshtit të lumit Ibër, i cili përshkon dy male: Mokra Gora dhe Rogozna. Terreni i Rogoznës është formuar kryesisht nga ndikimi tektonik dhe për shkak të aktiviteteve të theksuara gjeologjike, përbërja e tokës është e pasur me minerale xehërore. Terreni i Mokra Gorës - bukuria e Ballkanit sipas Jovan Cvijiqit, është formuar edhe nga ndryshimet tektonike por edhe me elemente dhe formacione të theksuara karstike dhe akullnajore.

Komuna e Zubin Potokut kufizohet me këto komuna: - Mitrovica e Veriut në perëndim, Zveçani në veri, Novi Pazar dhe Tutini në lindje dhe komunat e Istogut dhe Skenderajit në jug.

Komuna e Zubin Potokut është një nga pikat më të rëndësishme të rajonit në aspektin hidrologjik. Në territorin e komunës së Zubin Potokut gjenden objektet më të rëndësishme të menaxhimit të ujërave në Kosovë, duke filluar nga diga kryesore e Gazivodës me rezervuar. Jo shumë poshtë hidrocentralit ndodhet liqeni kompensues Pridvorica. Në rezervuarin e Pridvoricës, ekziston një instalim për devijimin e ujit në kanalin e Ibër Lepencit, i cili është 40 km i gjatë dhe është një lloj teleskopik që furnizon me ujë energjinë, industrinë, bujqësinë dhe nevojat e banorëve në Kosovën qendrore. Kapaciteti i kanalit të Ibër Lepencit është projektuar në maksimum 6m³/s, por sasia optimale e furnizimit me ujë është 3.7m³/s. Pak kilometra në rrjedhën e poshtme nga rezervuari i Pridvoricës ndodhet diga e Prelezit, e cila është ndërtuar nga kombinati i Trepçës me një kanal me kapacitet 1m³/s për nevojat e kombinatit për flotacion. Sot kjo digë është bosh dhe uji i kanalit nuk përdoret nga konsumatori për të cilin ishte menduar.

Kapacitetet e tilla të koncentruara të menaxhimit të ujit padrejtësisht e vendosin komunën e Zubin Potokut në fokus të interesave që prodhojnë paqëndrueshmëri dhe tensione të panevojshme. Duke pasur parasysh natyrën e burimeve ujore që janë fluide me origjinën e burimeve ujore, zgjidhjet e imponuara në drejtim të kontrollit dhe menaxhimit të burimeve ujore nga institucionet qendrore nuk do të kenë efekte pozitive afatgjatë.

Krahas lumit Ibër dhe kanalit të Ibrit Lepencit, janë të rëndësishëm edhe lumenjtë dhe degët e mëposhtme të Ibrit në bregun e majtë: - lumi Luçka (me degën e tij Bubska), lumi "Duboki potok" (përroi i thellë) dhe lumi Jagnjenička. Degët e Ibrit në bregun e djathtë janë: - lumi Bërnjakut, lumi "Çeçevska", lumi "Zubodolska" dhe Zlli potok.

Në territorin e komunës së Zubin Potokut gjendet pellgu ujëmbledhës i Detit të Zi dhe pellgut të Adriatikut. Në atarin e fshatit të Kalludrës së Madhe, lumi Crepuljska buron nga një burim karstik, i cili në rrjedhën e poshtme nga fshati Sërmaç i Ulët, quhet Klinë, që bënë pjesë në pellgun e Adriatikut. Ky lum dikur ishte i mbushur me një pasuri të specieve ujore migruese, veçanërisht ngjallat, të cilat ishin të bollshme në periudhën e verës, kur popullsia rurale është aktive dhe kërkon një konsum më të lartë të proteinave në dietë. Me ndërtimin e digës dhe rezervuarit të Ferizës (Kukës, Shqipëri), ky korridor i specieve ujore nga deti deri në lumin Krepul u ndërpre përgjithmonë.

Komuna e Mitrovicës Veriore

Është komunë e sapothemeluar si derivat i planit të Ahtisarit. Komuna është formuar me vendim të Qeverisë së Kosovës dhe me ligjin për kufijtë administrativ më 20 shkurt 2008 (2008/03-L041). Formimi dhe organizimi i komunës në kuptimin politik duhej të priste marrëveshjen e parë për normalizimin e marrëdhënieve nga viti 2013, kur u organizuan zgjedhjet e para lokale dhe kur u konstitua kuvendi i parë i kësaj komune.

Komuna mbulon një sipërfaqe prej më pak se 5 km² në bregun e majtë (verior) të lumit Ibër. Territori i komunës është në pjesën më të madhe tokë ndërtimore me shkallë të lartë zhvillimi dhe shfrytëzimi të parcelave. Vlerësohet se në komunë jetojnë rreth 15,000 banorë, por edhe të paktën 5,000 banorë studentë, të punësuar në disa nga institucionet arsimore, shëndetësore apo aktivitete të tjera shërbimi që janë zhvilluar në këtë zonë të vetme urbane ku komuniteti serb është shumicë. Të gjithë këta qytetarë të paregjistruar të komunës rëndojnë në mënyrë të barabartë dhe shpesh edhe më shumë sistemet komunale, komunikative dhe infrastrukturore të tjera dhe shtrojnë një kërkesë të gjatë në sistemet tashmë të ngarkuara të shërbimit publik (ujësjellës kanalizime, furnizim me energji elektrike etj.).

Në kufirin administrativ të komunës së Mitrovicës Veriore dhe Jugore, lumi Sitnica, i cili është lumi më i ndotur në Kosovë, derdhet në lumin Ibër. Sitnica transporton me vete mbetjet e ujërave të zeza të patrajuara, të cilat përfshijnë të gjitha qytetet dhe vendbanimet në pellgun e Ibrit në Luginën e Kosovës (Graçanicë, Lipjan, Ferizaj, Prishtinë, Obiliq, Podujevë, Vushtrri, etj.), si dhe mbetjet industriale nga mbetjet e minierës së Kishnicës në Graçanicë, deponitë e hirit dhe lëndët organike të termocentralit në Obiliq, mbetjet e Feronikelit nga Glogoci, trashëgimia industriale e fabrikës së baterive dhe Fafosi në Mitrovicë dhe shumë të tjera.

Në rrjedhën e sipërme në lumin Ibër në vendbanimin Suhodoll, në zonën e destinuar për sport dhe rekreacion, komuna e Mitrovicës Jugore, me mbështetjen e donatorëve ndërkombëtarë, ndërtoi një digë dhe një rezervuar uji. Qëllimi i kësaj hapësire duket se ka qenë rregullimi i zonave përgjatë brigjeve të lumit Ibër dhe krijimi i një ambienti investues për zhvillimin e shërbimeve sportive dhe të kohës së lirë. Objektet si akuaparku, qendrat argëtuese dhe objekte të tjera u zhvilluan spontanisht ose me qëllim si derivate të këtij projekti të madh infrastrukturor.

Ajo që duhet theksuar është se në drejtim të zbatimit të këtij projekti ka munguar plotësisht bashkëpunimi dhe pjesëmarrja e të gjitha komuniteteve si dhe profesioneve për sa i përket ndikimit në mjedis. Nuk ka dëshmi se jo vetëm komuna e Mitrovicës së Veriut, por edhe komunat tjera në veri dhe jug të pellgut të lumit Ibër, i cili lidh burimet ujore dhe nga lidhja e të cilave varet shëndeti i ekosistemeve ujore në një zonë shumë më të gjerë, janë konsultuar në lidhje me zbatimin e këtij projekti. Duke krijuar një pengesë artificiale në këtë zonë ujore, e cila ka karakteristika të favorshme për rritjen e cilësisë dhe shëndetit të ekosistemit, speciet ujore kufizohen në lëvizjen e tyre, pra ato mund të migrojnë vetëm në rrjedhën e epërme të lumit Sitnica.

Komunat e Mitrovicës Jugore dhe Veriore kufizohen me lumin Ibër, dhe duke pasur parasysh se kjo vijë ndarëse ka qenë zonë konfliktuale në historinë e re, është pothuajse e palogjikshme që të mos ketë

mekanizma komunikimi dhe bashkëpunimi në zgjidhjen e problemeve të trajtimit të ujërave të zeza dhe menaxhimit të mbetjeve. Kësaj duhet t'i kushtohet vëmendje më e madhe dhe të krijohen mekanizma nxitës për bashkëpunim në fushën e ruajtjes dhe përmirësimit të cilësisë së ujit dhe mjedisit në të dyja komunat.

Komuna e Zveçanit

Gjendet pranë komunës së Mitrovicës Veriore, në rrjedhën e poshtme nga rrugët e Sitnicës në lumin Ibër. Zë një sipërfaqe prej rreth 123.01 km² dhe përfshinë qytetin e Zveçanit me 35 vendbanime. Historikisht baza ekonomike e komunës ka qenë industria metalurgjike, sepse vendbanimi i Zveçanit është krijuar si koloni punëtore e Kombinatit të Trepçës.

Territori i komunës së Zveçanit shtrihet ndërmjet komunës së Zubin Potokut në jug dhe komunës së Leposaviqit në veri përgjatë kreshtës së malit Rogozna nga kalaja e Zveçanit në drejtimin veriperëndimor drejt Novi Pazarit. Në mesjetë, ky brez dhe kjo zonë përfaqësonte një nga korridoret më të rëndësishme të trafikut, i cili historikisht njihet si rruga perandorake ose turke, e cila lidhte Shkupin me Sarajevën ose Dubrovnikun, kur Ballkani ishte pjesë e Perandorisë Osmane.

Komuna e Zveçanit është e pasur me veçori historike dhe arkeologjike që tregojnë diversitetin e saj. Në territorin e komunës së Zveçanit sot mund të gjejmë komunikim kulturor, ekonomik dhe teknologjik të popujve dhe ndikimeve të ndryshme. Në territorin e komunës ka vendndodhje të vendbanimeve neolitike në brigjet e lumit Ibër, trashëgimi arkeologjike e epokës romake dhe arkitekturë mesjetare dhe trashëgimi e Nemanjiqit me ndikimet teknologjike dhe metalurgjike të saksonëve që ndërtuan kishën e tyre gotike në hyrje, tek boshti i minierës (StanTërg). Në historinë e re, ndikimi i industrializimit ndërmjet dy luftërave dha shtysën më të madhe dhe krijoi njësitë ambientale dhe përbërjen urbane të vendbanimeve që mund të gjenden edhe në vendbanimet e Uellsit në Britaninë e Madhe. Kjo trashëgimi industriale, ndonëse e rëndësishme në zhvillimin social-ekonomik, ka shkaktuar dëmin më të madh në cilësinë e burimeve ujore jo vetëm në zonën e kësaj komune por edhe më gjerë, sepse trashëgimia industriale me pellgje të mbetjeve paraqet një kërcënim për publikun, shëndetin dhe shëndetin e ekosistemit të të gjitha mjediseve në rrjedhën e poshtme të kësaj komune.

Në territorin e komunës së Zveçanit gjenden dy degë të rëndësishme të lumit Ibër, në bregun e majtë lumi Kozarevska që rrjedh përtej vendbanimit Zhitkovc, Korilskë dhe Banjskë, dhe në bregun e djathtë disa përrenj (Leskov, "Radevački", Përroi i Doljevacit dhe Gërdeçit). Grykëderdhja e lumit Bistrica gjendet direkt në kufi me komunën e Leposaviqit.

Ndër karakteristikat unike hidrologjike të komunës, veçohen burimet e banjës në vendbanimin Banjskë, të cilat janë rregulluar dhe historikisht kanë shërbyer si objekte rehabilituese mjekësore, si dhe burimi i paorganizuar i ujit termo-mineral në fshatin Joshevik.

Pikat kritike që kanë kapacitet për të kërcënuar cilësinë e ujit dhe rrjedhimisht shëndetin publik dhe dëme të tjera ekonomike për komunitetet e poshtme janë të përfaqësuara nga trashëgimia industriale e kombinatit të Trepçës me shkretoren, mbetjet dhe deponitë e piritit si dhe mbetjet në Zhitkovc. Përveç këtyre deponive të industrisë metalurgjike, deponia pjesërisht e rehabilituar e Ballabanit në bregun e djathtë të Ibrit direkt pranë rrugës kryesore, si dhe problemi i ujërave të zeza të patrajtuara nga vendbanimi i Zveçanit dhe vendbanimeve të tjera në rrjedhën e sipërme, kanë një ndikim të madh.

Komuna e Leposaviqit

Është komuna më veriore në Kosovë dhe është një nga komunat më të mëdha për nga sipërfaqja e saj, pasi zë përafërsisht 540 km². Kjo komunë ka popullsinë më të madhe me mbi 18,000 banorë (sipas OSBE). Komuna e Leposaviqit ndahet përgjatë boshtit vertikal nga lugina e lumit Ibër me malin Rogozna në bregun

e majtë dhe malin Kopaonik në bregun e djathtë. Përveç Leposaviqit, vendbanime më të mëdha në komunë janë edhe Soçanica, Leshaku dhe Sllatina e Ibrit. Numri i përgjithshëm i vendeve të banuara në komunë është 72.

Komuna e Leposaviqit është e përmblytur nga lumenjtë më të vegjël dhe degët e lumit Ibër, nga të cilët më të rëndësishmit janë në bregun e majtë: - Lumi Vuçanit, Lumi "Grkajska", lumi Joshanica, lumi Vraçevska dhe Trebička. Në bregun e djathtë të degëve të lumit janë lumi Bistrica, lumi Përroi i Madh, lumi Ceranjska, Përroi i Zriçkut, lumi Soçanicës, lumi Dobravës, lumi Leposavska, lumi "Tvërxhanska", Përrenjtë Ostrakës dhe Bistricës.

Komuna e Leposaviqit ka një aktivitet të përzier ekonomik, por ende dominojnë aktivitetet minerare dhe metalurgjike me disa miniera aktive dhe flotacion. Në territor ka disa mbeturina industriale, të cilat përbëjnë një kërcënim jo vetëm për cilësinë e ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore, por edhe për cilësinë e ajrit, sepse grimcat emetohen pas thatësirave të zgjatura.

Territori i komunës së Leposaviqit ka edhe veçori të jashtëzakonshme hidrologjike, siç janë ujërat termo-minerale në fshatin Vuçë. Këto dhe të tilla përparësi krahasuese hidrologjike janë ndoshta arsyeja e ekzistencës së qytetit romak "Municipium Daranorum" në vendbanimin e Soçanicës, si dhe gjurmëve të tjera arkeologjike në afërsi të këtij vendbanimi. Ka dëshmi se disa pjesë të vendbanimit të Soçanicës ende përdorin burimin e ujëmbledhësit, i të cilit ishte rregulluar dhe formuar në kohën romake.

Nuk ka objekte të rëndësishme për menaxhimin e ujit në komunën e Leposaviqit, me përjashtim të sistemit të furnizimit me ujë për vendbanimet Leposaviq dhe Leshak nga burimet në shpatet e Kopaonikut dhe vendbanimi Soçanicë nga burimet në pllajat mbi vendbanim. Së fundmi, një mini-hidrocentral me derivacion është ndërtuar në lumin Bistrica në kufirin e komunave Leposaviq dhe Mitrovicë Jugore. Vendndodhja e projektit është në lumin Bistrica, i cili është edhe kufiri i komunave kadastrale Borçan në komunën e Leposaviqit dhe Selacit në komunën e Mitrovicës Jugore.

Bollëku i ujit në komunën e Leposaviqit është fatkeqësisht më i rrezikuari përgjatë brigjeve të lumit Ibër sepse përqendrimi i ndotjes që transportohet në këtë pjesë të lumit Ibër është më i theksuar. Lumi Ibër në Mitrovicë merr degën e tij në Sitnicë, i cili është ndoshta lumi më i ndotur në rajon. Përveç ndotjes industriale dhe bujqësisë në rrjedhën e sipërme të Mitrovicës, vendet më të populluara në Kosovë, duke filluar nga Prishtina përmes Vushtrrisë, Podujevës dhe Mitrovicës, i shkarkojnë ujërat e zeza të tyre të patrajuara drejtpërdrejt në rrugët ujore. E gjithë ndotja mblidhet në Mitrovicë dhe transportohet në rrjedhën e poshtme nga lumi Ibër. Zonat e para të mbajtjes dhe fushat e vërshimit të lumit Ibër ndodhen në fillim të rrjedhës fushore të lumit Ibër në territorin e komunës së Leposaviqit nga kënetat e Ibrit deri në Leshak. Në atë pjesë të rrjedhës së lumit Ibër, tregojnë elementet e një lumi pjesërisht fushor, sepse rrjedha gjarpëron në një luginë relativisht të rrafshët, kështu që i gjithë materiali dhe sedimenti depozitohet në sipërfaqe të mëdha që janë kryesisht tokë bujqësore. Trashëgimia historike e industrisë, bujqësisë dhe zhvillimit urban në Kosovë në pellgun e Ibrit mund të analizohet kështu në sedimentet e tokës në këtë komunë.

Vendbanimet në komunën e Leposaviqit janë të detyruara të shfrytëzojnë burimet e ujit të pijshëm në degët e lumenjve në malet Rogozna dhe Kopaonik, të cilat jo gjithmonë janë të besueshme dhe nuk kanë kapacitet për të kënaqur kërkesat e ekonomisë, industrisë dhe komuniteteve. Problemi i furnizimit me ujë të pijshëm mbetet një problem i mprehtë ekonomik dhe nuk ndihmon në krijimin e një klime të favorshme investimi në komunë.

Uji nga rrjedhat nëntokësore të lumit Ibër është aktualisht i vetmi burim për ujitje bujqësore në Luginën e lumit Ibër, dhe efektet e ndotjes së lumit Ibër në cilësinë e produkteve bujqësore dhe shëndetin e njerëzve dhe kafshëve shtëpiake janë një zonë e studimit të pamjaftueshëm.

Territori i komunës së Leposaviqit është pra një gyp dhe ndalesa e fundit në Kosovë në rrjedhën e lumit Ibër drejt bashkimit të tij me Moravën Perëndimore në qytetin e Krlevës. Prandaj, kjo ndotje dhe përqendrimi i të gjithë ndotësve është më i larmishëm, sepse në këtë komunë grumbullohet e gjithë ndotja nga i gjithë pellgu i Ibrit në rrjedhën e sipërme, duke përfshirë edhe degët e lumit Sitnica. Ndotja transportohet në formën e mbetjeve lundruese, por akoma më problematike në formën e tretësirës ose transportit të lëndës me sedimente.

Karakteristikat biologjiko-hidrologjike të një rëndësie të madhe

Veriu i Kosovës, siç u përmend, është një zonë kryesisht malore, por në këtë kuptim është gjithashtu shumë e larmishme. Gjeomorfologjikisht dhe hidrologjikisht është formuar nga origjina dhe përbërja gjeologjike e maleve.

Mali i Mokra Gorës në jug është një zonë tipike karstike me elemente karstike (gropa, gjire, shpella dhe gropa). Rrafshnaltat malore është e pasur me elemente gjeomorfologjike dhe vendbanime të epokës së akullnajave me gropa, limane, shpella dhe gropa (lumi Savina). Presioni i depozitave të akullit të epokës së akullit e bëri tokën të papërshtueshme, kështu që pothuajse e gjithë zona e malit të Mokra Gorës është një livadh i madh i lagësht si një livadh plehrash të lagështa apo një moçal i thatë. Kjo specifikë gjeologjike paraqet një lloj mekanizmi rregullues për proceset hidrologjike sepse paraqet një rezervuar të furnizimit me ujë dhe siguron qëndrueshmëri dhe bollëk burimesh në shpatet veriore të malit Mokra Gora në komunën e Zubin Potokut, por aq më tepër në jug, në shpatet në komunën e Istogut. Origjina e emrit të vendbanimit Istog keqinterpretohet si ana tjetër e botës. Interpretimi i saktë i origjinës së emrit të vendbanimit është “pranverë”, pra vendbanimi Lindje e ka marrë emrin nga fakti se përfaqëson pikën ku “rrjedh uji”. Përkthimi i saktë i emrit të këtij vendbanimi në gjuhën shqipe nuk duhet të jetë Istog (që nuk ka kuptim në asnjë gjuhë) por Burim, që do të thotë pranverë.

Mali i Mokra Gorës lidhet natyrshëm me zonën më të gjerë të vargmalit të Prokletit (mali i mallkuar) në Kosovë dhe Hajlës me malin Zhiljeb në Mal të Zi, i cili është rezervuari më i madh i biodiversitetit në këtë pjesë të Evropës, i njohur si Parku Ballkanik. Kjo zonë e madhe është e mbushur me lloje cilësore të florës dhe faunës, disa prej të cilave janë në listën e specieve të rrezikuara.

Malet Rogozna dhe Kopaonik i detyrohen origjinës dhe përbërjes së tyre të aktivitetit gjeologjik aktiv të vullkanit, i cili tregon disponueshmërinë dhe përqendrimin e mineraleve xeherore. Historia gjeologjike e kësaj zone manifestohet edhe në një numër të madh të burimeve termo-minerale në komunat e Zveçanit dhe Leposaviqit që janë vetëm pjesërisht të shfrytëzuara, ndër të cilat më të rëndësishmet janë burimet në Banjskë dhe Joshevik në komunën e Zveçanit dhe të Vuçës në komunën e Leposaviqit.

Dëshmia e pasurisë së kësaj zone përshkruhet më së miri nga fakti se kjo zonë ka qenë e banuar dhe e formësuar nga komunitete të ndryshme për gati 5 mijë vjet në vazhdimësi. Zhvillimi i vendbanimeve dhe komuniteteve filloi në neolitin në vendbanimin në lokalitetin Guri i Vallçit, për t'u zhvilluar nga ndikimi romak, mesjetar serb dhe më pas vazhdoi nga ndikimi turk, për t'u përshtatur në shekullin e kaluar nga ndikimi ambienta dhe teknologjik britanik në fushën e shfrytëzimit të xehes së plumbit dhe zinkut. Historia e pasur e kësaj zone lidhet drejtpërdrejt me disponueshmërinë e mineraleve të çmuara dhe metaleve të çmuara. Toponimet, emrat e fshatrave dhe fshatrave në malin e Rogoznës japin një përshkrim interesant të pasurisë së këtij rajoni (Zlatni laz/Pozita e artë, Zlatni rog/ Briri i artë, Zlatishte, Zlatar etj.).

Në ndryshim nga burimet malore dhe burimet nga mali i Mokra Gorës, burimet, përrenjtë dhe lumenjtë në zonën e maleve të Rogoznës dhe Kopaonikut kanë lëkundje më të mëdha në ciklet hidrologjike. Shkak për këtë, përveç përbërjes së terrenit, është edhe lloji i terrenit, pra vëllimi i madh i sipërfaqeve erozive dhe mungesa e pyjeve. Përrenjtë dhe lumenjtë në këtë zonë tregojnë një natyrë të rrëmbyeshme dhe nuk është e pazakontë që ato të thahen në verë.

E veçanta dhe privilegji i komunës së Leposaviqit është se anët jugore të malit të Kopaonikut historikisht ishin pjesë e parkut kombëtar të Kopaonikut dhe si e tillë, por edhe për shkak të klimës së pafavorshme të investimeve dhe situatës së përgjithshme të pasigurisë për investime, mbetën një natyrë e paprekur. Pasuria e specieve bimore dhe shtazore përfaqëson karakteristikën unike të kësaj zone dhe detyrimin e drejtuesve lokal për të bërë më shumë për të ruajtur dhe përmirësuar shëndetin e ekosistemit në këtë zonë. Natyra dhe kafshët e egra kërcënohen shumë nga ndikimi i njeriut i cili me egoizëm merr sasi të mëdha uji për qëllime të ndryshme në kurriz të diversitetit të vlefshëm.

Baza demografike dhe stresi i pellgjeve të ujore

Agjencioni i Statistikave të Kosovës vlerëson se në vitin 2021 Kosova kishte 1,772,971 banorë. Kosova ka një dendësi dukshëm më të lartë të popullsisë në raport me rajonin, e cila arrin në mbi 160 banorë për km². Për krahasim, dendësia e popullsisë në BE në vitin 2022 ishte rreth 109 banorë për km² (ec.europa.eu/eurostat). Kosova gjithashtu ka një shpërndarje interesante të strukturës me një devijim standard pothuajse të saktë ndërmjet vlerave krahasuese. Të gjitha vlerësimet dhe projeksionet statistikore tregojnë se popullsia dhe numri i banorëve do të ngecë në të ardhmen, por edhe trendi i zhvillimit ekonomik dhe vendbanimet në territorin e pellgut të lumit Ibër nuk do të kenë të njëjtin efekt. Në këtë kuptim, në rrethanat e trendeve të zhvillimit dhe ndryshimeve klimatike, pritet që zona e pellgut të lumit Ibër si dhe lumenjtë Lepenci dhe Morava e Binçës të bëhen zona gjithnjë e më të stresuara për sa i përket disponueshmërisë së ujit në të ardhmen e afërt.

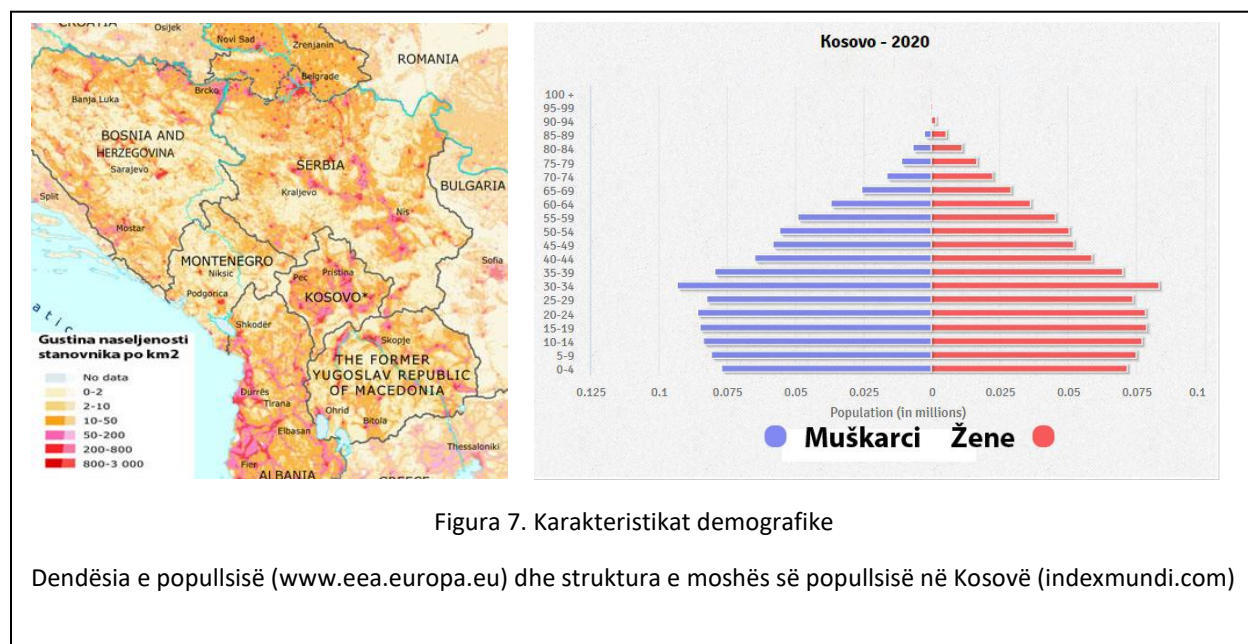

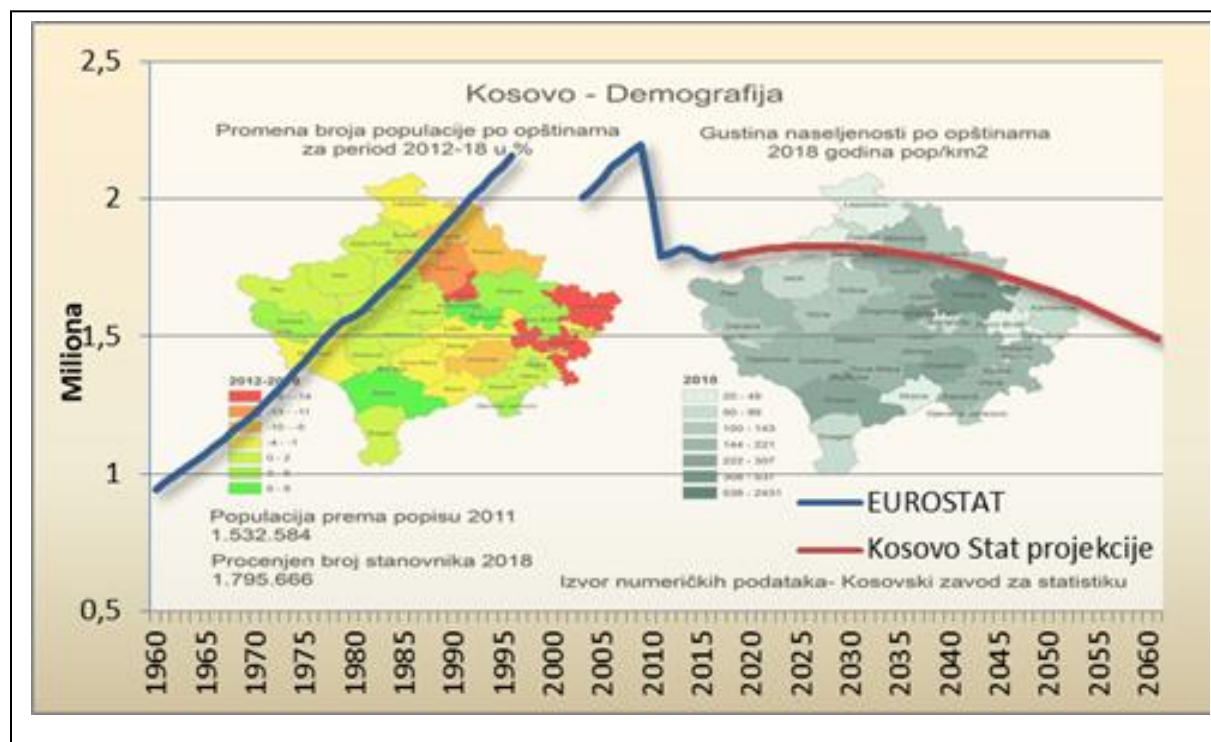
Figura 7. Karakteristikat demografike

Dendësia e popullsisë (www.eea.europa.eu) dhe struktura e moshës së popullsisë në Kosovë (indexmundi.com)

Popullsia në Kosovë është e shpërndarë pothuajse në mënyrë të barabartë në dy pellgjet më të rëndësishme ujëmbledhëse. Megjithatë, në analizën e alokimit të resurseve dhe ndikimin në elasticitetin e sistemeve hidrologjike, shpërndarja e popullsisë dhe aktivitetet ekonomike ushtrojnë presionin më të madh në pellgun e lumit Ibër. Provat për këtë pretendim mund të gjenden në një dokument të Bankës Botërore të vitit 2018 (*Banka Botërore, 2018*). Tabela e mëposhtme jep disa tregues të stresit të pellgut të Ibrit në Kosovë.

Sipas dokumentit të Bankës Botërore, pellgu i Ibrit në Kosovë përbën 36.75% të territorit të Kosovës, ku ndodhet mbi 40% e popullsisë së përgjithshme të Kosovës. Për hir të krahasimit, të dhënat nga i njëjti dokument japin rezultate të ngjashme për sipërfaqen e pellgut të Drinit të Bardhë (41.43% e territorit ku ndodhet rreth 37.64% e popullsisë së Kosovës). Vlerat hidrologjike janë paraqitur në tabelën 5 për të gjitha pellgjet ujëmbledhëse. Ajo që dëshmon stresin e pellgut të Ibrit është shkalla e rrjedhjes, e cila për Ibrin është jashtëzakonisht e vogël dhe arrin në 37%, ndërsa për Drinin e Bardhë, që ka kapacitetin më të lartë hidrologjik, shkalla e rrjedhjes është mbi 50%.

Duke pasur parasysh se ndotja e krijuar në tërë pellgun e lumit Ibër është e akumuluar në komunat në veri të Kosovës, çështja e padrejtësisë sa i përket disponueshmërisë së një mjedisi cilësor është padyshim relevant. Fatkeqësisht, korniza ligjore nuk ofron shumë hapësirë për manovrim për zgjidhjen e këtij problemi dhe kompensimin adekuat të komuniteteve në veri të Kosovës për kostot e bëra nga ndotja në aktivitetet ekonomike apo nga pasojat e shëndetit publik.

Megjithatë, ka hapësirë për të identifikuar përgjegjësi të qarta brenda proceseve politike dhe për të gjetur zgjidhje adekuate që do të rishpërndajnë fondet nga aktivitetet prodhuese që prodhojnë kontaminim në terren tek komunitetet që vuajnë më shumë dëme.

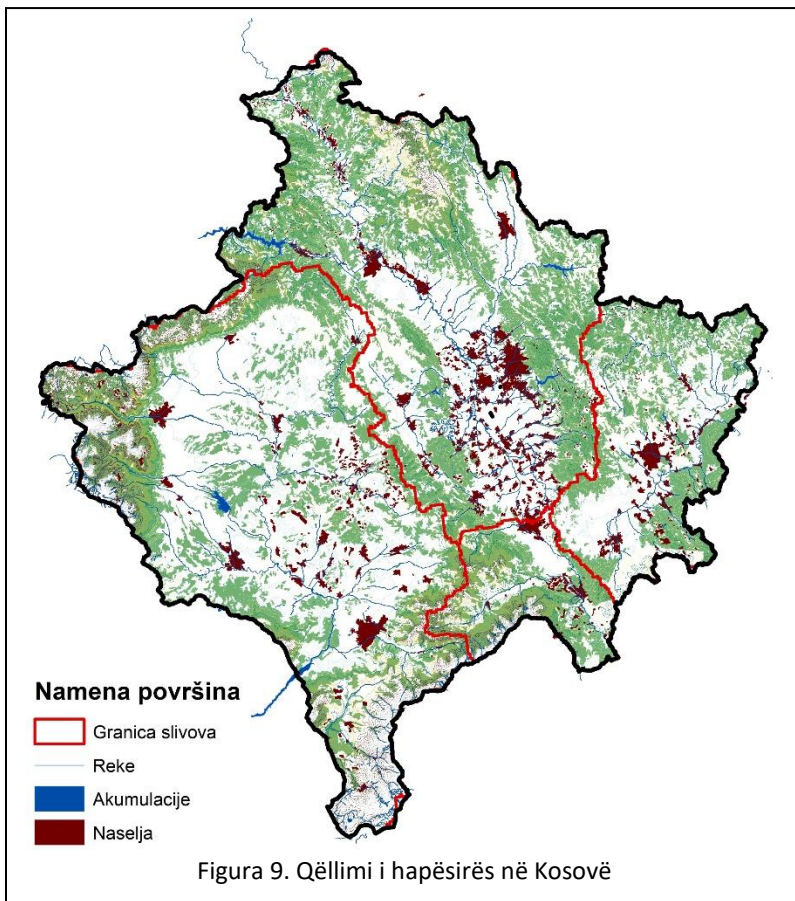
Pellgu lumor	JM	Drini i Bardhë	Lumi i Plavës	Lepenci	Morava e Binçës	Ibri
Sipërfaqja	(km ²)	4.519	252	582	1.546	4.009
Popullsia	no.	670.000	35.000	160.000	190.000	725000
Dendësia e popullsisë	/km ²	148	139	275	123	181
Bilancet ujore						
Reshjet vjetore	(mm/g)	839	1076	842	677	693
Reshjet vjetore për pellg	[Milion m ³ /g]	3791,44	271,15	490,04	1046,64	2778,24
Rrjedhje mesatare	(m ³ /s)	61,01	4,71	8,7	10,8	32,6
Rrjedhje	(Milion m ³ /g]	1924,01	148,53	274,36	340,59	1028,07
Koeficienti i rrjedhjes	%	50,75%	54,78%	55,99%	32,54%	37,00%

Tabela 5. Bilanci i ujërave sipërfaqësore të Kosovës (Banka Botërore, 2018)

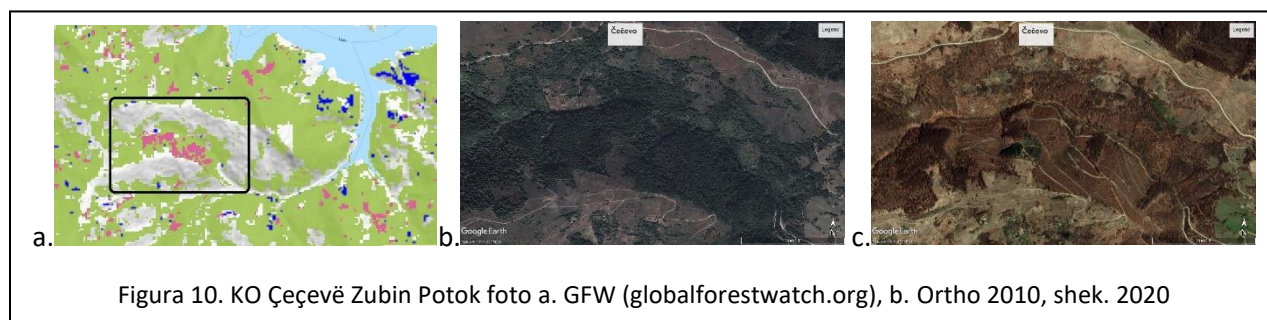
Qëllimi dhe shfrytëzimi i tokës dhe ndikimi në cilësinë e burimeve ujore

Pyjet

Kosova ka një sipërfaqe prej rreth 10,887 km². Përmes analizës hapësinore të të dhënave rasterike të disponueshme përmes platformës GIS, arrijmë në përfundimin se pyjet mbulojnë rreth 4,550.89 km², që përbën gati 42% të territorit të Kosovës. Sipërfaqja e katër komunave në veri të Kosovës është 1001 km², d.m.th. pak më pak se 10% e territorit të Kosovës. Megjithatë, kjo zonë është e mbushur me resurse kritike që janë materiale bazë për zhvillimin social dhe ekonomik të Kosovës qendrore. Pothuajse 70% e territorit të veriut të Kosovës është e mbuluar me pyje, që përbën mbi 15% të rezervave të përgjithshme në pyjet e Kosovës. Platforma interaktive Global forest Watch (www.globalforestwatch.org) ofron të dhëna me sipërfaqe më të vogla në pyll, por me një raport pothuajse identik në rezervat pyjore (16% e fondit pyjor gjendet në 4 komuna në veri të Kosovës).

Uji dhe burimet ujore, ndryshe nga pyjet, janë një mostër më ekstreme për analizë sepse pjesa më e rëndësishme e ekonomisë së Kosovës mbështetet në burimet ujore që vijnë nga objektet e menaxhimit të ujit në veri të Kosovës. Tashmë është përmendur se vendbanimet më të mëdha dhe aktivitetet më të mëdha ekonomike janë të vendosura pikërisht në pellgun e lumit Ibër, gjë që shton edhe më shumë kapacitetet hidrologjike në të gjithë pellgut.

Gjendja e pyjeve dhe fondit pyjor në Kosovë janë në nivelin më të ulët në historinë moderne. Edhe pse është e lehtë të gjesh përgjegjësinë dhe kriminelët, problemi i vërtetë i zhdukjes së pyjeve dhe prerjeve ilegale është varfëria e përgjithshme dhe parametrat makroekonomikë në Kosovë. Përkundër zhvillimit dhe rritjes së ekonomisë në Kosovë, drutë e zjarrit kanë qenë dhe janë ende burimi më i lirë i energjisë në Kosovë, por ajo që është e rëndësishme për këtë analizë është sinergia e pyjeve dhe ciklet hidrologjike dhe shqetësimet që po bëhen gjithnjë e më të dukshme në një periudhë shumë më të shkurtër kohore.

Pyjet janë një sistem specifik që prodhon toka, krijon oksigjen, siguron strehim dhe habitate për kafshët. Kritike për ciklet hidrometeorologjike, me tokën që ofrojnë kundër erozionit, pyjet ruajnë reshjet e tepërta dhe reduktojnë rrezikun e përmytjeve të shpejta. Zhdukja e pyjeve në zona të caktuara është shkaktar i rrëshqitjeve të dheut, vërshimeve të mëdha me dëmtime të pronës dhe infrastrukturës në mbarë Kosovën. Vitet e fundit në mbarë Kosovën po vërejmë gjithnjë e më shumë vërshime të cilat do të mund të shmangeshin nëse fondi pyjor do të ishte në gjendje optimale.

Pyjet dhe sipërfaqet nën pyje janë një segment krejtësisht i lënë pas dore në planifikimin hapësinor dhe i janë lënë tendencave negative të abuzimit për të cilat secili mbanë përgjegjësi. Mekanizmat dhe interesat e tregut që mbi dy dekada ngrenë tendencat e kësaj praktike të paqëndrueshme të shkatërrimit të pyjeve dhe ekosistemeve në veri të Kosovës ndodhen edhe jashtë kufijve të komunave në veri të Kosovës sepse tregu i drurit qoftë për dru zjarri apo si lëndë e parë në industrinë e ndërtimit është jashtë këtyre komunave. Duke pasur parasysh se transporti dhe tregtimi i këtyre lëndëve të para është i rregulluar ligjërisht në Kosovë, mund të konstatohet se përgjegjësia për të gjitha pasojat nuk mund të jetë lokale. Rrjedhimisht, zgjidhja e problemeve mund të jetë lokale nëse krijohen mekanizma administrativ apo fiskal, por në ndërkohë, është e nevojshme që të gjitha problemet të shihen në dinamikën dhe interesat e të gjithë akterëve që ndikojnë në zhdukjen e fondit pyjor në Kosovë edhe në veri të Kosovës.

Urbanizimi

Krahas humbjes së fondit pyjor, në Kosovë është rritur trendi i zhvillimit të vendbanimeve, gjegjësisht i shndërrimit të tokës nga pyje bujqësore apo tokë tjetër në tokë ndërtimore. Ky trend ka një rritje të

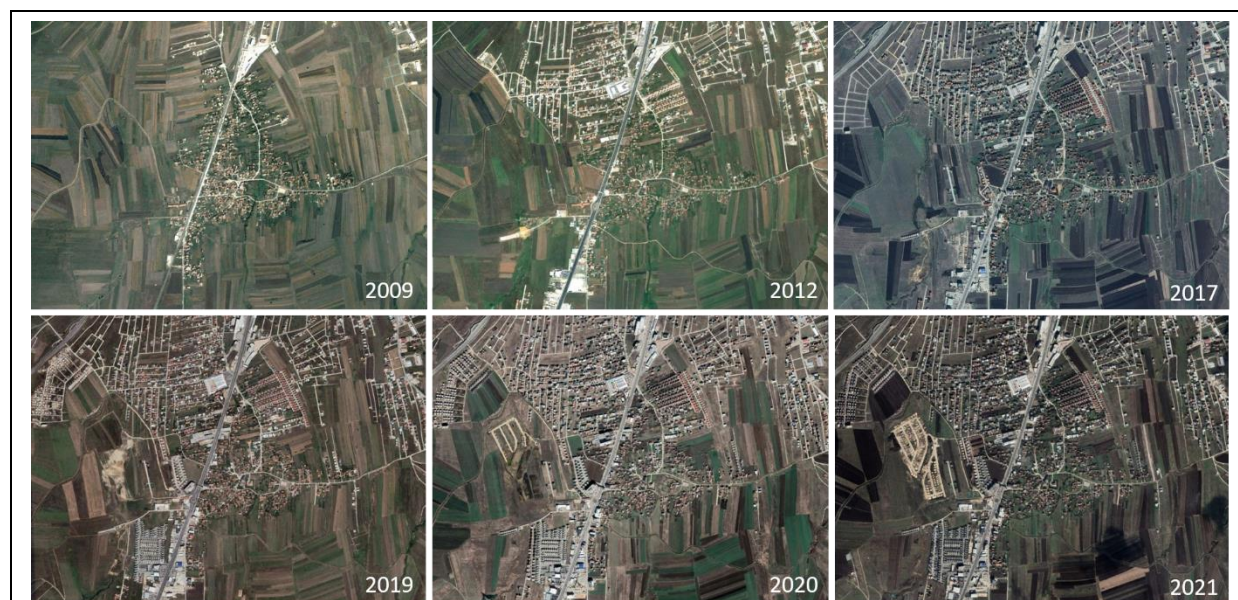

Figura 11. Vendbanimi Çagllavicë. Ndryshimi i përdorimit të tokës në periudhën 2009-2021

qëndrueshme dhe nuk ka shenja të ngadalësimit, sidomos në rrethinat e qyteteve të Prishtinës dhe Fushë Kosovës, të cilat sot janë një megapolis i vërtetë në Kosovë. Ky zhvillim ka krijuar një ndryshim të porozitetit në sipërfaqe të mëdha që ka krijuar sfida shtesë për kapacitetet e rrjedhave të lumenjve dhe rezervuarëve të ujërave nëntokësore. Ujërat sipërfaqësore, pas reshjeve janë bërë kërcënim në zonat fushore të Kosovës qendrore, dhe vërshimet në zonën e lumit Graçanica janë bërë një fenomen i rregullt sezonal. Kur merret parasysh se kjo fushë është e ndotur drejtpërdrejt nga ndotja e ajrit me grimca nga miniera e Kishnicës dhe nga termocentralet Kosova A dhe B, roli i transportit të kontaminimit nga kjo zonë në të tjerat në rrjedhën e poshtme është më se evident.

Përveç porozitetit të tokës dhe rritjes së intensitetit dhe frekuencës së përmytjeve për shkak të infrastrukturës joadekuate të kontrollit të ujërave sipërfaqësore gjatë periudhave të reshjeve të shpeshta, urbanizimi ka krijuar gjithashtu rritje të shkarkimit të ujërave të zeza komunale dhe industriale. Ky problem po bëhet një problem akut dhe rrezikon të shkatërrojë plotësisht rezervat dhe furnizimet ekzistuese me ujë të pijshëm në Kosovë, si në ujërat sipërfaqësore ashtu edhe nëntokësore. Ky problem nuk është i izoluar vetëm në një zonë në Kosovë, por po bëhet kërcënim i drejtpërdrejtë për shëndetin publik në mbarë Kosovën. Mungesa e një sistemi për trajtimin e ujërave të zeza është njohur prej kohësh dhe megjithëse janë nisur disa iniciativa për zgjidhjen e këtij problemi, duke pasur parasysh shkallën e problemit dhe mungesën e burimeve financiare dhe të personelit, ky problem do të zgjidhet për një kohë të gjatë. Për sa i përket kontrollit dhe menaxhimit të ujërave të zeza në zonën që mbulon ky dokument, më së largu shkoj komuna e Zubin Potokut, e cila në periudhën paraprake ndërtoi dy impiante (për trajtimin e ujërave të zeza) në vendbanimet Gazivode dhe Veli Breg (tretës aerobik teknologjik) dhe filloi procesin e ndërtimit të kolektorit dhe FPU-së për fshatin Zubin Potok. Komunitet e tjera në veri të Kosovës janë duke shqyrtuar mundësitë dhe presin që të krijojnë disa mundësi për të mbështetur zbatimin e projekteve të tilla, si dhe për të zbatuar ose përfunduar zbatimin e projekteve të tjera në aspektin e menaxhimit dhe deponimit të mbeturinave komunale (Deponia rajonale e Srbovacit).

Trashëgimia industriale

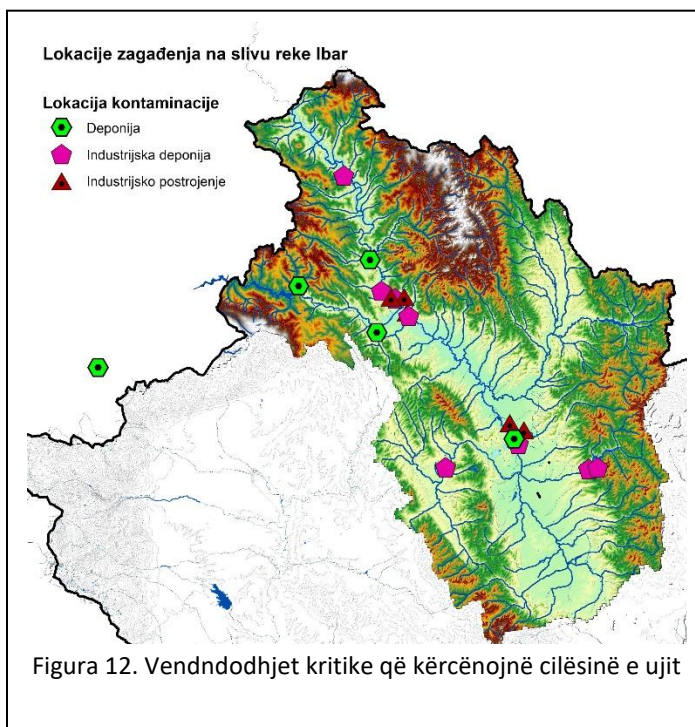
Trashëgimia industriale përfaqëson kërcënimin më të madh jo vetëm për ekosistemet lokale, por edhe për pellgun e Detit të Zi në tërësi (sterilet e minierave, gropat e hirit të termocentraleve, ujërat e zeza industriale/komunale, etj.). Në Ballkan, teknologjitë e vjetruara dhe joefikase janë ende në përdorim në industri, energji dhe bujqësi, dhe ka një mungesë të plotë të menaxhimit dhe kontrollit të ndotjes së ajrit, tokës dhe ujit. Ndikimi i sektorit të energjisë në cilësinë e mjedisit në Kosovë është shumë i madh, e megjithatë Kosova ende nuk mund të dalë nga varfëria energjetike. Ajo që po ndodh para syve tanë është kolapsi i ekosistemeve që kanë eliminuar pothuajse plotësisht habitatet e kafshëve të egra dhe raportet për rrezikimin e shëndetit publik në zonat e ndotura që tashmë po bëhen një çështje politike.

Pavarësisht kësaj situatë alarmante, deri më sot nuk është nisur asnjë iniciativë për t'i parë nga pikëpamja e interesave të përbashkëta dhe për të analizuar gjendjen e mjedisit me këto probleme, të cilat kanë ndikim më të gjerë se vendndodhja e origjinës. Duke pasur parasysh se marrëdhëniet dhe mosbesimi ndërmjet komuniteteve janë në nivelin më të lartë të të gjitha kohërave dhe ku shpesh gjërat e parëndësishme kanë shumë ndikim, një ndryshim i kushteve mjedisore aksidentalisht ose qëllimisht, si çdo arsye tjetër e parëndësishme, mund të ketë potencialin për të krijuar konflikte të reja. Për këtë arsye, është e palogjikshme të injorohen dhe shmangen problemet mjedisore, qoftë edhe në kuadër të negociatave teknike ndërmjet Beogradit dhe Prishtinës. Edhe më e palogjikshme është indiferenca e institucioneve qendrore në Kosovë ndaj problemeve dhe kostove që problemet e ndotjes krijojnë në mënyrë disproporcionale në zonat ku jetojnë komunitetet pakicë.

Duke pasur parasysh se uji është ekosistemi më i kërcënuar në Evropën Lindore dhe se hidrologjia është shumë e ndjeshme ndaj shqetësimeve të shkaktuara nga ndryshimet klimatike, bashkëpunimi për

mbrojtjen e burimeve ujore duhet të jetë imperativ për të gjithë rajonin e Ballkanit Perëndimor. Pothuajse gjysma e territorit të Kosovës i përket pellgut të Detit të Zi/Danubit me lumenjtë Ibër dhe Morava e Binçës, dhe të dy këta lumenj, që rrjedhin nga Kosova, shkojnë në Serbi përmes territoreve në Kosovë ku jetojnë kryesisht serbët. Kosova pra është e detyruar që interesat e komunitetit serb dhe të drejtën për ujë të shëndetshëm dhe të pastër në territorin e Kosovës t'i klasifikojë si interesa të saj kombëtare, duke reduktuar kështu kundërshtimin në vend dhe duke forcuar argumentet në nivel ndërkombëtar për qasje, p.sh. , ICPDR (icpdr.org/).

Nuk ka një analizë gjithëpërfshirëse të gjendjes së cilësisë së mjedisit në Kosovë, sepse është logjike që një analizë e tillë të krijonte probleme politike edhe në terren. Nëse do të vërtetohej korrelacioni midis ndotjes dhe rritjes së incidencës së sëmundjeve, le të themi në afërsi të termocentraleve, problemi do të bëhej vetëm politik pa zgjidhje praktike dhe alternativa ndaj burimeve ekzistuese të energjisë me çmime të përballueshme. Megjithatë, kjo nuk duhet të jetë një justifikim për neglizhencë dhe indiferencë. Ilustrimi në Figurën 12 tregon pikat e nxehta të ndotjes që kanë një ndikim të rëndësishëm në cilësinë e ujit në lumin Ibër dhe që duhet t'u kushtohet vëmendje në të gjitha projektet investuese aktuale dhe të ardhshme.

Në ilustrimin e zonave të djegura janë paraqitur 18 lokacione që kanë ndikim të rëndësishëm në cilësinë e ujit në pellgun e Ibrit, e rrjedhimisht edhe në lumin Ibër në derdhjen e tij në komunën e Leposaviqit. Një pikë e nxehtë është jashtë Kosovës në Mal të Zi, në komunën e Rozhajës, ku deponia e Mostinës gjendet direkt në brigjet e lumit Ibër, nga ku mbetjet lahen dhe transportohen në rezervuarin e Gazivodës.

Në Kosovën qendrore ekzistojnë disa objekte industriale si Feronikeli, termocentrali dhe mbetjet e minierës së Kishnicës. Në këtë fushë ka disa deponi sanitare, efektet e të cilave duhet të monitorohen dhe kontrollohen. Ekzistojnë gjithashtu disa pellgje të mbeturinave të Trepçës, Fafosit dhe fabrikës të baterive.

Shkalla e problemit dhe shkalla e aktiviteteve që duhen bërë për rehabilitimin e këtyre zonave tejkalojnë kapacitetet vendore dhe kombëtare. Është e nevojshme të bëhet një analizë gjithëpërfshirëse e situatës dhe të krijohet një plan veprimi korrigjues për të eliminuar transportin e ndotjes. Në këtë kuptim, bashkëpunimi rajonal dhe mbështetja e institucioneve financiare ndërkombëtare janë të nevojshme. Janë të nevojshme edhe qasje të reja dhe zgjidhje inovative, të cilat mund të vijnë vetëm nga institucionet arsimore dhe me mbështetje institucionale.

(Mos)Besimi ndëretnik

Pas dekadash mungesë të komunikimit dhe dialogut mes dy popujve, procesi i dialogut dhe pjesëmarrjes së komunitetit serb në proceset politike të Kosovës solli me vete një valë optimizmi. Ky optimizëm nisi krijimin e mekanizmave të bashkëpunimit dhe komunikimit që do të lehtësonin jetën e qytetarëve dhe do të largonin barrierat që kufizonin zhvillimin ekonomik.

Mjedisi, apo temat që kanë të bëjnë drejtpërdrejt me mjedisin nuk kanë qenë asnjëherë pjesë e dialogut, qoftë drejtpërdrejt apo tërthorazi, me përjashtimin e vetëm në Marrëveshjen e Uashingtonit, e cila i referohet studimit të mekanizmit për menaxhimin e objektit të ujit të Gazivodes (Marrëveshja e Uashingtonit - pika 6).

Rrethanat e konfliktit të ngrirë dhe mungesa e bashkëpunimit në kushtet e burimeve të kufizuara natyrore, por edhe mungesa e investimeve dhe varfëria në Kosovë ndikojnë në zhvillimin social dhe ekonomik për të gjitha komunitetet. Në të njëjtën kohë, ndryshimet klimatike dhe menaxhimi joadekuat i hapësirës dhe burimeve krijojnë rreziqe të reja në kushtet tashmë të trazuara në rajon. Të gjitha këto rrethana krijojnë ndikime të rëndësishme negative në mjedis që nuk mund të izoloohen dhe lokalizohen në një zonë. Nëpërmjet cikleve hidrologjike dhe lëvizjeve të ajrit, ndikimet negative në mjedis transportohen në zona të tjera, kështu që aktiviteti në një zonë prodhon dëme ekologjike dhe dëme ekonomike në një zonë tjetër.

Ndotja dhe kontaminimi kryesisht ekzistojnë për shkak të paaftësisë ekonomike për të krijuar mekanizma dhe për të përmirësuar teknologjitë për të kontrolluar ndikimin në mjedis. Ka edhe situata kur ndotja dhe shfrytëzimi i tepruar i resurseve synohet kundër palës tjetër dhe me qëllim të vendosjes së problemeve mjedisore në nivel të arritjes së interesave politike, dhe në veri të Kosovës ka disa shembuj të tillë. Shembulli më i dukshëm është ndalimi i hyrjes dhe përdorimit të deponisë rajonale të Gërmovës për anëtarët e komunitetit serb që daton që nga viti 1999. Komunat në veri me shumicë serbe u detyruan të gjejnë zgjidhje të përkohshme (të këqija) dhe të përdorin deponitë sanitare joadequate për të mbajtur nën një lloj kontrolli situatën me mbetjet komunale. Ky problem akut që kërcënon popullatën dhe bujqësinë në lumin Ibër ka ekzistuar që nga ardhja e misionit ndërkombëtar në Kosovë dhe nuk është zgjidhur deri më sot, pavarësisht nga përkrahja ekonomike e institucioneve ndërkombëtare.

Tendencat e përshkallëzimit dhe depërshkallëzimit kanë një frekuencë në rritje dhe, si problemet e tjera, problemet shtyhen për një kohë të pacaktuar, duke thelluar hendekun mes komuniteteve dhe mosbesimin e qytetarëve ndaj institucioneve qendrore.

Sfidat e menaxhimit të ujërave

Korniza rregullative e menaxhimit të ujërave

Autoriteti suprem që krijon politikat e menaxhimit të ujërave në Kosovë është Këshilli Ndërmintor për Menaxhimin e Ujërave (KNMU) (neni 15 e 16 b, i Ligjit për Ujërat Nr. 04/L147). Ky organ përbëhet nga pesë anëtarë të kryesuar nga Kryeministri. Këshilli ka sekretariatit dhe zyrat e tij në Prishtinë dhe raporton për punën e tij drejtpërdrejt në MMPHI-në, si rregull, ai është gjithmonë pjesë e KNMU-së.

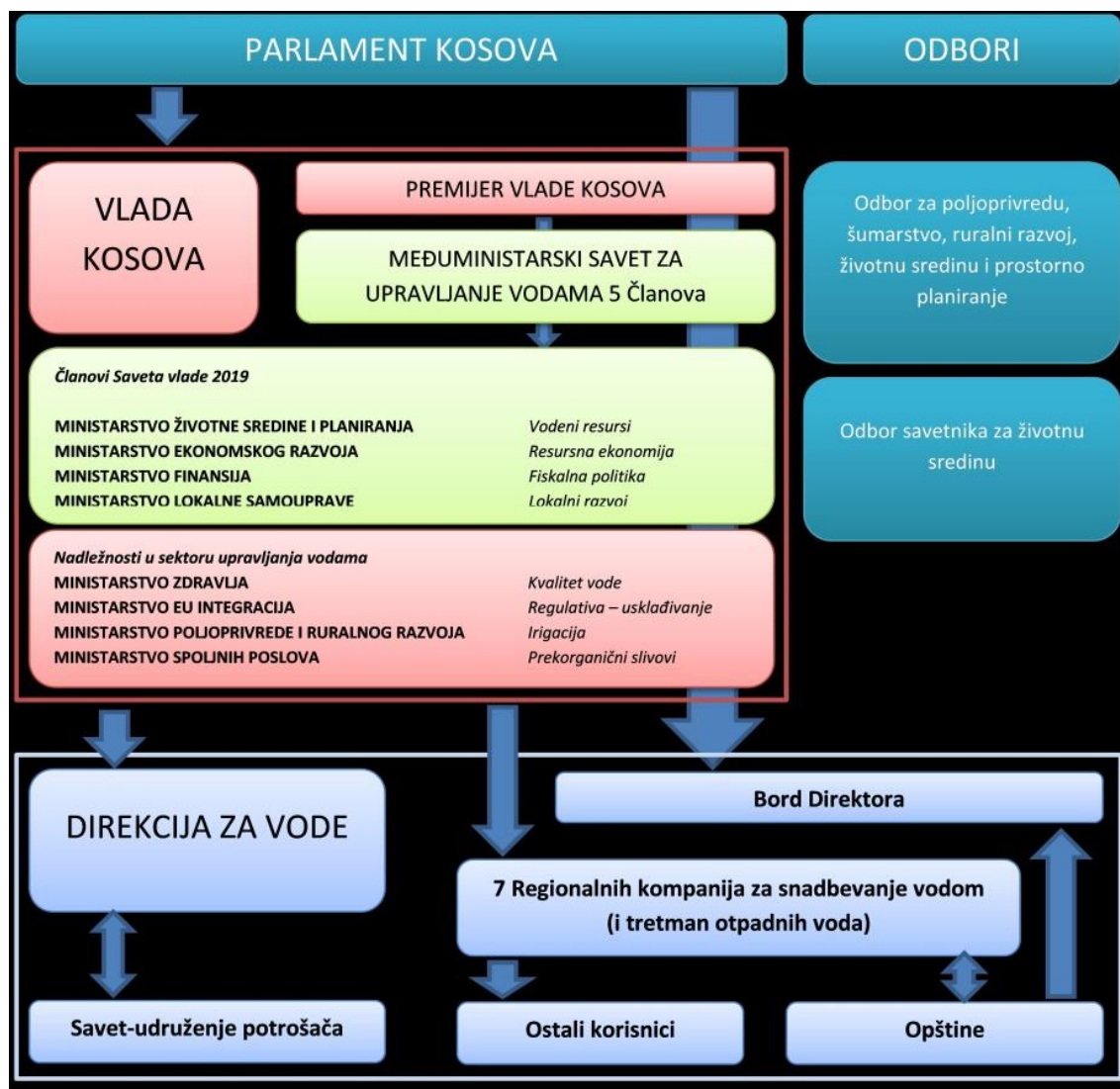

Figura 13 Struktura organizative e Departamentit për Ujëra (www.arru-rks.org)

Kjo ministri ka autoritetin më të madh për zbatimin e politikave në menaxhimin e ujërave si drejtpërdrejt ashtu edhe përmes agjencive të saj si Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit (www.ammk-rks.ne). Këshilli përfshin një përfaqësues të donatorëve dhe thirrja aktuale është Zyra Zvicerane për Bashkëpunim (SKAT, 2019) me një ekip ekspertësh në fushën e menaxhimit të ujërave, puna e të cilëve financohet ose nga institucionet ose nga komuniteti i donatorëve në Kosovë.

Ky mekanizëm menaxhimi me përgjegjësi të drejtpërdrejtë duhet të prodhojë rezultatin më të favorshëm dhe të përcaktojë me përgjegjësi supreme korrnizën e investimeve financiare për zgjidhjen e problemeve në menaxhimin e ujit dhe mbrojtjen e ekosistemeve ujore. Megjithatë, ekosistemi i tregut social-politik dhe ekonomik aktualisht nuk është i favorshëm për trajtimin e problemeve mjedisore në nivelin e parimeve universale dhe madje edhe të parimit të mbrojtjes së interesave të komuniteteve.

Në dokumentin Pasqyra e parë e strategjisë shtetërore për ujërat e Kosovës 2023-2027 (Qeveria e Kosovës, 2017), është paraqitur një listë e ligjeve dhe një listë e ligjeve dhe rregulloreve në fushën e menaxhimit të ujërave:

Nr	Ligji
1	Ligji Nr. 04/L-147 për ujërat e Kosovës
2	Ligji Nr. 03/L-087 për ndërmarrjet publike
3	Ligji Nr. 05/L-042 për rregullimin e shërbimeve të ujit
4	Ligji Nr. 06/L-039 për shërbimin gjeologjik të Kosovës
5	Ligji Nr. 03/L-025 për mbrojtjen e mjedisit
6	Ligji Nr. (Br. 03/L-233) për mbrojtjen e natyrës
7	Ligji Nr. 06/L-035 për veprimtarinë hidrometeorologjike
8	Ligji Nr. 03/L-040 për vetëqeverisjen lokale
9	Ligji Nr. 02/L-078 shëndetit publik
10	Ligji Nr. 04/L-174 për planifikim hapësinor
11	Ligji Nr. 02/L-9 për ujitjen e tokave bujqësore

Udhëzimet administrative dhe rregulloret e kërkuara nga Ligji për Ujërat

1	Neni	8-	UA MZSPP nr. 05/2016 o regulisaniu stania vodnih dobara
2	Neni	18	- Rregullorja (VRK) nr. 11/2014 për punën e Këshillit Ndërmarrës të Ujërave
3	Neni	22	- UA MZSPP 09/2016 për strukturën organizative dhe detyrat shtesë të Uautoritetit Rajonal për Pëllgjet Lumore
4	Neni	42	- UA MZSPP nr. 09/2017 për projektimin, ndërtimin dhe funksionimin e digave
5	Neni	47	UA MZSPP nr. 19/2015 për mbrojtje nga efektet e dëmshme të ujërave
6	Neni	48	UA MZSPP nr. 04/2016 për kriteret dhe procedurat për mbrojtjen e brigjeve të rrjedhave ujore dhe të rezervuarëve
7	Neni	54	UA MZSPP nr. 11/2016 për përcaktimin, mënyrën dhe procedurat e mbrojtjes së zonave erozive
8	Neni	58	UA MZSPP nr. 16/2017 për klasifikimin e trupave ujorë sipërfaqësorë
9	Neni	59	UA MZSPP nr. 17/2017 për klasifikimin e trupave ujorë nëntokësorë
10	Neni	60	UA nr. 02/2022 për kushtet, metodat, parametrat dhe vlerat kufitare të shkarkimit të ujërave të ndotura në rrjetin publik të kanalizimit dhe në trupin ujor
11	Neni	65	UA MZSPP nr. 02/2016 mbi mënyrën e përcaktimit të rrjedhës së pranueshme ekologjike
12	Neni	66	UA MZSPP nr. 15/2017 mbi kriteret e përcaktimit të zonave të mbrojtura sanitare të burimeve ujore
13	Neni	66	UA MZSPP nr. 12/2015 mbi përcaktimin e kriterëve për zonat e mbrojtura për qëllime strategjike
14	Neni	68	UA MZSPP nr. 20/2015 për kriteret e zonave të banjës
15	Neni	71	UA MZSPP nr. 03/2018 mbi procedurat e lejes ujore (duke përfshirë nenin 12)
16	Neni	81	UA MZSPP nr. 12/2013 mbi sistemin informativ të ujërave
17	Neni	92	UA (VRK) nr. 06/2021 mbi strukturën e pagesave të ujit

Organizatave ndërkombëtare, dhe veçanërisht institucionet financiare, kanë mekanizma që përcaktojnë kornizën për mbështetjen ose financimin e projekteve në të njëjtin nivel, duke mbrojtur interesat e grupeve jashtë zonës së investimeve, të cilat mund të jenë të dobishme në motivimin e elitave politike për të hartuar programet e tyre në mënyrë të përgjegjshme. Protokollet OP të Bankës Botërore; Direktivat e BE-së dhe protokollet IPA; USAID - 22 CFR 216, etj.). Mekanizma të tillë janë të dëshirueshëm, të dobishëm dhe të mirëseardhur, por përgjegjësia dhe pronësia reale për pasojat e vendimeve të marra ose të pa marra mbetet vetëm tek institucionet kompetente.

Pushtetet lokale: Ky nivel i qeverisjes dhe administrimit ka një rol kritik në menaxhimin e cilësisë së ujit dhe mbrojtjen e burimeve ujore. Pasojat e ndotjes më së shumti manifestohen në nivel lokal dhe në këtë nivel të qeverisjes presionet apo interesat e komuniteteve sublimohen dhe manifestohen më qartë në proceset politike. Nëse origjina e kontaminimit është lokale, përgjegjësia në atë rast është e qartë, kështu që zgjidhja e këtyre problemeve mund të jetë pjesë e proceseve politike dhe e luftës për leadership në institucionet lokale. Megjithatë, në shumicën e rasteve problemet ose trashëgojnë ose transportohen nga ndonjë mjedis tjetër nëpërmjet rrjedhave ujore, kështu që autoriteti dhe përgjegjësia nuk luajnë asnjë rol në zgjidhjen e këtyre problemeve. Në mungesë të mekanizmave të bashkëpunimit, në mungesë të fondeve dhe mbështetjes nga institucionet qendrore, problemet në zonat lokale nuk mund dhe nuk do të zgjidhen vetë. Në këtë kuptim, lidhja në bazë të interesit dhe komunikimit ndërmjet institucioneve lokale, ekonomisë dhe institucioneve që kanë juridiksion të drejtpërdrejtë është parakusht për rritjen dhe zhvillimin e ekonomisë me ndikim minimal në cilësinë e mjedisit.

Për ta përmbledhur, edhe pse vetëqeverisjet lokale kanë shumë pak përgjegjësi dhe kapacitet për të përmirësuar cilësinë e ujit, shumica e problemeve dhe presionit politik dhe ekonomik manifestohen në nivel të vetëqeverisjes lokale. Pasqyra e strategjisë së ujit dhe planit të veprimit për 2023-2027 rendit përgjegjësitë e komunave në rangun e mëposhtëm:

- Komunat janë përgjegjëse për ofrimin e shërbimeve të ujit dhe ushtrojnë përgjegjësi përmes KRU (Kompanitë Rajonale të Ujësjesit) bazuar në kontratat e shërbimeve që përcaktojnë të drejtat dhe detyrimet reciproke.
- Komunat janë përgjegjëse për burimet ujore, siç është mbrojtja nga efektet e dëmshme të ujit; mbrojtja e shtretërve të lumenjve, brigjeve dhe kanaleve në zonat urbane; përcaktimi i zonave erozive brenda zonave urbane; rregullimi i përrenjve dhe lumenjve në zonat urbane; ndarjen e hapësirës për larje në bashkëpunim me Ministrinë e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Institutin Kombëtar të Shëndetësisë Publike; Lëshimi i lejeve ujore për aktivitete të caktuara me udhëzime administrative; alokimi i burimeve financiare për menaxhimin dhe zhvillimin e burimeve ujore në zonat urbane; mbikëqyrjen inspektuese nëpërmjet inspektorëve të autorizuar komunal të ujërave, si dhe harmonizimin e planeve të tyre urbane/rregulluese me planet e menaxhimit të pellgjeve lumore.
- Komunat janë përgjegjëse për rrjetin e ujërave të stuhive

Pasqyrë e Strategjisë së Ujërave 2023-2027 (Qeveria e Kosovës, 2017)

Kompetencat e komunave janë të kufizuara dukshëm në tema lokale dhe ato nuk kanë kompetencë për të ndërmarrë veprime të rëndësishme për zgjidhjen e problemeve që burojnë jashtë territorit të tyre. Për tejkalimin e këtij problemi është i nevojshëm bashkëpunimi dhe komunikimi me institucionet dhe organizatat qendrore, i cili është çelësi i vetëm i suksesit. Bashkëpunimi dhe forca e ekonomisë, gjegjësisht

burimet financiare që janë të nevojshme për zgjidhjen e problemeve të akumuluarra mjedisore, janë çelësi i suksesit dhe krijimit të një të nesërme më të mirë në Kosovë. Tani për tani, ai lloj bashkëpunimi nuk ekziston, kështu që sektori civil është i vetmi që ka aftësinë të fokusohet në problemet, të analizojë aktivitetet e elitave politike, të shoqërisë korporative dhe madje edhe të komuniteteve individuale dhe njësive administrative.

Në mungesë të një lidhshipi të bazuar në tregun e ideve dhe jo në narrativat e prioriteteve kombëtare dhe gjysmëlista, shoqëria civile do të ketë një rol udhëheqës në terma afatshkurtër dhe afatgjatë në formalizimin e temave të mbledhjes së informatave, matjes së të dhënave, shkëmbimit të informatave, sektori civil mund të fillojë aktivitetet e krijimit të politikave publike, hartimin e planeve strategjike ligjore dhe plane të tjera që përmirësojnë cilësinë e mjedisit dhe eliminojnë kërcënimet e mundshme për stabilitetin në rajon. Sektori civil nuk duhet të jetë vëzhgues i heshtur i aktiviteteve që krijojnë padrejtësi mjedisore, veçanërisht ndaj një grupi tjetër etnik (me dashje apo pa dashje) në nivel lokal, kombëtar dhe rajonal.

Nëse nuk ka vullnet institucional dhe burime financiare për të paraqitur problemet mjedisore në hapësirën publike të qytetarëve, shoqëria civile mund të ndërtojë një bazë informacioni për mbledhjen e të dhënave nga terreni qoftë përmes teknologjive të informacionit (pikat matëse, aplikacionet, sistemet e telemetrisë...) por edhe përmes bashkëpunimit, sidomos me individë dhe grupe të atyre që kanë informata të drejtpërdrejtë nga terreni (shoqata peshkatarësh, gjuetarësh, mbledhës të frutave të pyllit, organizata turistike...).

Komuniteti ndërkombëtar mund të dhurojë mjete për të filluar aktivitetet në këtë fushë, por synimi është që financimi i aktiviteteve të merret nga institucionet dhe agjencitë kombëtare, obligimet e të cilave realizohen nga sektori civil. Komuniteti ndërkombëtar ka mënyra për të motivuar institucionet që fillimisht të marrin pjesë në procese dhe më vonë të marrin përsipër financimin e plotë të këtyre aktiviteteve dhe në këtë mënyrë të marrin pronësinë e qëllimeve të arritura.

Institucionet arsimore: - Planet dhe programet me theks në zhvillimin e qëndrueshëm dhe ekologjinë duhet të përmirësohen si në arsimin fillor ashtu edhe në institucionet e arsimit të lartë. Do të ishte ideale të harmonizoheshin programet dhe vëllimi i materialeve në nivel të gjithë Ballkanit, në mënyrë që të krijohej një brez afatgjatë që do të ishte në gjendje të përdorte teknologji moderne për të zgjidhur problemet e përbashkëta.

Inovacionet, progresi teknologjik, ekonomia qarkore dhe efikasiteti i energjisë janë vetëm disa segmente që mund të krijojnë fuqi të re ekonomike dhe të krijojnë baza të reja ekonomike në Kosovë. Transformimi i ekonomisë dhe aktiviteteve ekonomike me investime kapitale minimale është i mundur, veçanërisht në zonat e kontaminuara ku prodhimi bujqësor i ushqimit për konsum është i pamundur. Teknologjitë e rehabilitimit të zonave të kontaminuara duhet të vihen në praktikë dhe zona të mëdha të zonave të rehabilituara të trashëgimisë industriale mund të jenë një terren trajnimi për investime në zhvillimin e termocentraleve diellore, fermave me erë apo edhe terreneve trajnimi për zhvillimin e produkteve turistike.

Përfundim

Sa i përket qasjes në resurset ujore, edhe pse pësojnë dëme absolute nga humbja e vlerës së tokës, komunitetet lokale, në radhë të parë qytetarët e komunës së Zubin Potokut, nuk kanë asnjë përfitim në shpërndarjen e fitimeve të këtij objekti për menaxhimin e ujit në lumin Ibër. Nga ana tjetër, tensioni që është krijuar në këtë pellg ujëmbledhës nga nxjerrja e tepërt e ujit dhe që transportohet nga rrjedhat ujore përmes ndotjes në tri komunat e tjera me shumicë serbe në veri të Kosovës është e padrejtë, e paqëndrueshme në planin afatgjatë dhe kërcënon të bëhet një tjetër pikë mosmarrëveshjeje mes komuniteteve.

Kosova ka për obligim që këtë problem të padrejtësisë mjedisore ta shikojë nga pikëpamja objektive dhe të marrë përgjegjësinë për zgjidhjen e problemeve të akumuluar me qëllim të përmirësimit të gjendjes së mjedisit në veri të Kosovës.

Komunat me shumicë serbe në veri të Kosovës kanë mundësi të përdorin kohezionin social për të krijuar një politikë të përbashkët dhe për të krijuar presionin e nevojshëm për përmirësimin e cilësisë së ujit në proceset politike në institucionet qendrore përmes përfaqësuesve të tyre. Komunat mund të kenë mekanizma për bashkëpunim dhe koordinim në drejtim të monitorimit dhe menaxhimit të burimeve ujore në zonat e tyre për të kuptuar nivelin e ngarkesës në pellgun e Ibër.

Burimet ujore dhe disponueshmëria e ujit është vetëm një aspekt i problemit, por qëllimet duhet të jenë më ambicioze se kaq. Qëllimi përfundimtar i të gjitha sistemeve ujore, përfshirë pellgun e lumit Ibër, duhet të jetë rivitalizimi i cilësisë së rrjedhave të lumenjve dhe ujërave nëntokësore në Kosovë. Ky synim i përcjellë në kornizat lokale, për shembull në komunën e Graçanicës, duhet të jetë "rigjallërimi i lumit Graçanica, i cili përfshinë ujë të shëndetshëm për restaurimin e stokut të peshkut, përmirësimin e zonave bregdetare, pyjet e lagështa dhe llavat si habitate të llojeve kënetore të bimëve dhe kafshëve".

Duhet të vendosen synime afatgjata për lidhjen e ekosistemeve ujore në mënyrë që të përmirësohet shëndeti dhe cilësia e ekosistemeve ujore. Është gjithashtu e nevojshme të ndryshohen qasjet teknologjike për menaxhimin e ujërave të stuhisë dhe menaxhimin e përmytjeve duke krijuar zona të mbajtjes dhe përmytjeve që do të qetësonin valët kulmore të përmytjeve në zonat e populluara në Kosovë. Është e nevojshme të përmirësohen kushtet për të rigjallëruar terrenet e peshkimit me specie endemike. Është i nevojshëm përcaktimi dhe eliminimi i aktiviteteve të rrezikshme në zonën e brigjeve. Çelësi dhe parimi i planifikimit hapësinor të brigjeve duhet të jenë zgjidhjet e bazuara në cikle dhe ritme natyrore (Nature Base Solutions) për të cilat është e mundur të krijohen produkte financiare (kredi) dhe të cilat do të ofronin prime më të ulëta mbi shumën e kompensimit të mundshëm të sigurimit.

Megjithatë, mbi të gjitha është e nevojshme të fillohet një debat në hapësirën publike, në media dhe në institucione për problemet dhe rreziqet lidhur me disponueshmërinë e ujit me të cilat po ballafaqohet Kosova. Në këtë kuptim, shpërndarja e resurseve dhe e popullatës nga grupet e ndryshme etnike duhet parë nga perspektiva e mundësive për të krijuar kushte bashkëpunimi dhe jo kontrolli në mënyrë që të krijohen kushtet për ndërtimin e paqes së qëndrueshme dhe një të ardhmeje të begatë për të gjitha komunitetet.

Masat dhe fushat e propozuara për përmirësimin e burimeve ujore në territorin e komunave

	Masa	Zbatues	Afati kohor	Alokimi i fondeve
1.	Krijoni një kadastër të ndotësve me pika ndotjeje të gjeolokuara	ZP, MV, ZV, LP	12 muaj	Kapacitetet vetanake
1.1	Identifikoni dhe hartoni zonat e kontaminuara			
1.2	Krijoni një analizë zero të gjendjes së cilësisë së specieve të peshkut dhe shkallës së rrezikimit të specieve endoemike	ZP, MV, ZV, LP Universiteti	24 muaj	Kapacitetet vetanake
1.3	Krijoni një analizë të gjendjes dhe ndikimit në ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore nga deponitë sanitare dhe industriale	ZP, MV, ZV, LP	24 muaj	Kapacitetet vetanake
2.	Formimi i një trupi punues ndërkomunal për monitorimin e burimeve ujore. (në perspektivë, mund të jetë një sektor brenda ZSO-së)	ZP, MV, ZV, LP	6 muaj e më shumë	Kapacitetet vetanake
2.1	Organizimi i takimeve dymujore në nivel drejtorie si mekanizëm për shkëmbimin e informatave	ZP, MV, ZV, LP	Imenovanje Neniova	Kapacitetet vetanake
2.2	Formimi i një grupi pune në kuadër të këtij organi për zhvillimin e projekt propozimeve dhe koordinimin e aktiviteteve me institucionet qendrore dhe institucionet ndërkombëtare.	ZP, MV, ZV, LP	6 muaj e më shumë	Kapacitetet vetanake
2.3	Krijimi i një grupi punues për veprim në rastet e fatkeqësive natyrore, përmbytjeve dhe zjarreve në veri të Kosovës	ZP, MV, ZV, LP	18 muaj	Kapacitetet vetanake
2.4	Organizimi i trajnimeve dhe ushtrimeve për veprim në rast të fatkeqësive natyrore	ZP, MV, ZV, LP	24 muaj	Kapacitetet vetanake
2.5	Formimi i një baze të përbashkët të planifikimit hapësinor për përdorimin dhe qëllimin e tokës përgjatë brigjeve të lumit Ibër dhe degëve të rëndësishme për të shqyrtuar problemin e lidhjes së sistemeve ujore.	ZP, MV, ZV, LP	24 muaj	Kapacitetet vetanake
2.6	Të përfshihen në grupin e punës institucionet dhe organizatat që merren me përmirësimin e cilësisë së mjedisit	ZP, MV, ZV, LP	24 muaj	Kapacitetet vetanake
2.7	Me mbështetjen profesionale të Departamentit të Biologjisë, të përcaktohen bazat e peshkimit në trupat ujorë sipërfaqësorë në komunat në veri të Kosovës.	ZP, MV, ZV, LP Universiteti	24 muaj	Kapacitetet vetanake

2.8	Mbrojtja e vendeve të përcaktuara të peshkimit me specie endemike	ZP, MV, ZV, LP Universiteti	26 muaj	Kapacitetet vetanake
3	Përmirësimi i cilësisë së ujit në territorin e komunave			
3.1	Vëni në punë impiantet ekzistuese për trajtimin e ujërave të zeza në komunën e Zubin Potokut	ZP,	6 muaj	Kapacitetet vetanake
3.2	Kryeni një aludim të efikasitetit të impiantit të trajtimit të ujërave të zeza në Zubin Potok dhe vlerësoni mundësinë e përsëritjes së tipit teknologjik në zona të tjera.	ZP, MV, ZV, LP	18 muaj	Kapacitetet vetanake
3.3	Krijimi i një analize të ndikimit të grimcave dhe ndotjes së ajrit në burimet ujore në territorin e 4 komunave në veri të Kosovës	ZP, MV, ZV, LP	24 muaj	Kapacitetet vetanake
4	Të rregullohet baza hidrologjike në territorin e komunave në veri	ZP, MV, ZV, LP	12 muaj dhe më shumë	Kapacitetet vetanake
4.1	Blerja dhe instalimi pajisjeve stacionare matëse të rrjedhës dhe cilësisë së ujit në 7 lokacione në veri të Kosovës (3 ZP, 1 MV, 1 ZV dhe 2 në LP)	ZP, MV, ZV, LP	24 muaj	Projektno finansiran ili uz podršku civilnog društva
4.2	Së bashku me pikat ekzistuese të matjes së ndotjes së ajrit, krijoni një portal unik për monitorimin dhe informimin për karakteristikat e ujit dhe ajrit.	ZP, MV, ZV, LP Universiteti	24 muaj	Projektno finansiran ili uz podršku civilnog društva
4.3	Krijimi i një plani hapësinor të zonave të mbrojtura nga vërshimet e katër komunave në veri të Kosovës	Univerzitet Građ. Fak.	12 muaj	Projektno finansiran
4.4	Krijimi i një plani investimi për ndërtimin e argjinaturave të lumenjve për mbrojtjen nga përmbytjet	Univerzitet Građ. Fak.	18 muaj	Projektno finansiran
4.5	Krijimi i një analize të gjendjes dhe sigurisë së infrastrukturës lokale në përgjigje të fatkeqësive natyrore me një plan investimi.	Univerzitet Građ. Fak.	24 muaj	Projektno finansiran
4.6	Krijimi i një plani investimi për kontrollin dhe menaxhimin e ujërave atmosferike	ZP, MV, ZV, LP	36 muaj	Projektno finansiran
4.7	Të bëhet plani dhe analiza e nevojave për ujë të pijshëm dhe teknik në territorin e 4 komunave në veri të Kosovës.	ZP, MV, ZV, LP	36 muaj	Projektno finansiran
5	Përmirësimi i mjedisit dhe përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike			
5.1	Rinovimi i fondit pyjor duke mbjellë pyje të reja me specie endemike në të paktën 60 ha	ZP, ZV, LP	36 muaj	Projektno finansiran
5.2	Fillimi i aktiviteteve të rivitalizimit të zonave erozive me pyje	ZP, ZV, LP	48 muaj	Projektno finansiran

5.3	Krijimi i rezervave në fushat e përmytjeve me aktivitete të planifikimit dhe ruajtjes së terrenit në formimin e pyjeve dhe livadheve të lagështa	ZP, ZV, LP	48 muaj	Projektno finansiran
5.4	Largimi i barrierave të panevojshme në rrjedhat ujore dhe krijimi i lidhjes së rrjedhave të lumenjve	ZP, ZV, LP	48 muaj	Projektno finansiran
5.5	Rritja e ndërgjegjësimin të qytetarëve për ruajtjen e cilësisë së burimeve ujore dhe ekosistemeve	ZP, MV, ZV, LP	12 muaj	Projektno finansiran

Masat dhe fushat e propozuara të bashkëpunimit ndërmjet komunave dhe institucioneve qendrore dhe organizatave

Komunat - në veri të Kosovës	Interesi i përgjithshëm	Institucionet qendrore
Krijimi i një forumi për mbrojtjen dhe përmirësimin e cilësisë së ujit në pellgun e lumit Ibër. Derivatet e Forumit	Përmirësimi i cilësisë së ujit është një parakusht për krijimin e kushteve për komunitete të qëndrueshme dhe përmirësimin e shëndetit publik	Mbështetja e nismës dhe sigurimi i përfaqësimit dhe pjesëmarrjes së institucioneve, kompanive dhe agjencive publike. Pjesëmarrja aktive dhe sugjerimi i temave dhe aktiviteteve
	Studimi fillestar i institucioneve lokale dhe qendrore në të gjithë pellgun e lumit Ibër, institucionet arsimore, sektorin civil, përfaqësues të donatorëve, por veçanërisht përfaqësues të institucioneve publike (energji, menaxhimi i ujit, aktivitetet komunale...)	
	Marrja e masave për të ristrukturuar aktivitetet ekonomike dhe llojet e prodhimit bujqësor tek ato që kanë një intensitet më të ulët të përdorimit të ujit.	
	Propozime për aktivitete rivitalizimi që kanë ndikim në regjimet hidrologjike (ujëra nëntokësore, zona e brigjeve, pyje etj.) si dhe propozime për përcaktimin e zonave të mbrojtura.	
	Analiza e gjendjes së burimeve të ndotjes dhe masat e propozuara për rigjallërimin dhe rehabilitimin e vendeve të trashëgimisë industriale (sterilet, gropat e hirit, mbetjet bashkiake dhe industriale, etj.)	
Formimi i një organi ndërkomunal për monitorimin e cilësisë së ujërave në lumin Ibër	Përcaktimi i pikave kritike për matjen e disponueshmërisë së ujit si dhe matjen e karakteristikave kimike dhe biologjike të ujit.	Mbështetja për iniciativën e vetëqeverisjes lokale përmes mekanizmit të Autoritetit Rajonal për Pellgjet Lumore (Neni 21. Ligji nr. 04/L-147)
	Metodologjia duhet të përcaktohet sipas kriterëve minimale të Autoritetit Rajonal për Pellgjet Lumore	

	Preferohet që aktivitetet të kryhen me mbështetjen e komunitetit ndërkombëtar me një bazë të hapur të dhënash nga stacionet matëse	Sipas të njëjtit model, organizohet monitorimi i regjimit të rrjedhës së ujit në stacionet matëse të ujit Sitnicë, Lab, Prishtevkë, Graçankë, Nerodime, etj.
	Krijimi i një inventari të problemeve dhe përcaktimi i pikave kritike, masat dhe veprimet për të përmirësuar cilësinë e ujit	
	Krijimi i zgjidhjeve ligjore, rregulloreve dhe planeve për menaxhimin e pellgut lumor të lumit Ibër në rrjedhën e poshtme.	
Përcaktoni dhe monitoroni terrenet e peshkimit në ujërat rrjedhëse dhe të qeta për të ruajtur dhe krijuar një ekosistem të qëndrueshëm	Analiza e shëndetit të ekosistemit dhe inventarizimi i specieve ekologjike dhe nevojave të tyre	Krijimi dhe zhvillimi i shoqatave përfaqësuese kombëtare të peshkimit është një prioritet për zhvillimin e peshkatarisë sportiv, por edhe një parakusht për monitorimin e shëndetit të ekosistemeve ujore.
	Puna dhe bashkëpunimi me institucionet e menaxhimit të ujit (Liqeni i Gazivodës) për krijimin e kushteve optimale për ruajtjen dhe zhvillimin e ekosistemeve ujore (kontrolli i regjimit sezonal të ujit)	
	Puna dhe bashkëpunimi me institucionet vendase në të gjithë pellgun për largimin e barrierave dhe krijimin e rrugëve të peshkimit në pikat ujore me qëllim të rigjallërimit të ekosistemeve ujore.	
	Përgatitja e studimeve dhe planeve për grumbullimin e rrjedhave të lumenjve dhe liqeneve me referencë të veçantë për mbrojtjen dhe promovimin e endemikëve	
Kërkesë për pjesëmarrje në punën e këshillit ndërmisor për menaxhimin e ujërave	Qasja pjesëmarrëse do të ofrojë kushte për bashkëpunim dhe krijimin e programeve të përbashkëta investive dhe klimës investuese	Rezistenca ndaj reformave dhe forcimi i ndikimit të komunitetit serb në mekanizmat politik dhe menaxhues
	Pjesëmarrja e përfaqësuesve të komunave në veri të Kosovës mund të propozohet joformalisht nga Kryeministri personalisht ose si pjesë e ekipit të një organizate donatore në Këshill.	
	Potenciali i bashkëpunimit dhe komunikimit në këtë nivel mund të ketë efekte pozitive në përmirësimin e bazës së menaxhimit të ujërave jo vetëm në veri të Kosovës, por edhe në fushën e menaxhimit të integruar të pellgut të lumit Ibër përgjatë gjithë rrjedhës së tij.	
	Ky mekanizëm bashkëpunimi mund të luajë një rol kritik në nismat e ardhshme të bashkëpunimit ndërkufitar me pellgjet ujëmbledhëse, pavarësisht nëse ka të bëjë me ndikimin negativ që prodhon Kosova në vendet e tjera (Neni 24. Ligji #04/L-147), nëse ka të bëjë me ndikimin negativ që Kosova vuan nga shtetet tjera (Neni 25. Ligji #04/L-147)	
Pjesëmarrja në programe ndërkufitare dhe në fushën e zhvillimit dhe përmirësimit të kushteve ekologjike	Mundësia e zgjidhjes së problemit të mbetjeve lundruese është e mundur me partneritetin e BE-së, Bankës Botërore apo ndonjë program tjetër financiar.	Bashkëpunimi dhe komunikimi me Malin e Zi dhe institucionet ndërkombëtare për të krijuar kushte optimale të zhvillimit me ndikim minimal në cilësinë dhe disponueshmërinë e regjimeve hidrologjike në rrjedhë.
	Fillimi i një nisme ndërkufitare ndërmjet komunave Zubin Potok dhe Rozhajë për zbatimin e sistemeve të qëndrueshme të menaxhimit të mbetjeve komunale dhe rehabilitimin e deponisë së Mostinës me krijimin e një sistemi për trajtimin e ujërave të zeza në Rozhajë	

Ndërtimi i masave mbrojtëse nga përmbytjet	Realizimi i një programi të përbashkët të restaurimit të fondit pyjor. Zbatimi i koordinuar i pyllëzimit dhe rivitalizimit të pyjeve për të reduktuar efektin e përrenjve të rrëmbyeshëm dhe shfaqjen e rrëshqitjeve të dheut.	Ndërtimi i masave mbrojtëse nga përmbytjet
	Planet hapësinore përcaktojnë zonat e mbajtjes dhe zonat e tjera të përmbytjeve	
	Futja e një mekanizmi të komunikimit dhe shkëmbimit të të dhënave me kompanitë me vlerë ujore për të reduktuar pasojat dhe dëmet nga përmbytjet	
Formimi i një mekanizmi të komunikimit dhe depërtimit në projektet zhvillimore në të gjitha nivelet në të gjithë pellgun e lumit Ibër	Në bashkëpunim me institucionet arsimore dhe institutin për shëndet publik, si dhe shoqërinë civile lokale, ofrojnë një rrjet të stacioneve matëse të rrjedhës së ujit dhe cilësisë në lumin Ibër.	Pritet rezistencë ndaj nismës sepse gjetjet mund të identifikojnë përgjegjësin dhe shkaqet e ndotjes së ujit
	Sigurimi i njohurive publike përmes platformave dixhitale për të gjitha projektet që kërkojnë analizë të ndikimit në mjedis.	
Puna për formimin e një mekanizmi të kompensimit fiskal për ujërat e shkarkuara	Kjo temë ka kapacitetin për të krijuar paqe të qëndrueshme në mes të komuniteteve në Kosovë.	Nuk ka asnjë mekanizëm ligjor dhe fiskal dhe as vullnet politik të mazhorancës për të folur për këtë
	Disa rekomandime dhe ide janë paraqitur në propozimet e Inter 2015 (InTER, 2015).	

E kaltër - Interesi i iniciuar lokal	E gjelbër – Reagimi i pritshëm pozitiv ndaj interesit të nisur	E verdhë – Reagimi i pritshëm negativ ndaj interesit të nisur
---	---	--

Aneks 1

Ligjet dhe aktet nënligjore sektoriale Pasqyrë e strategjisë shtetërore të ujërave 2023-2027 (Qeveria e Kosovës, 2017)

Ligjet	
Ligji nr. 04/L-147 për ujërat e Kosovës	Ky ligj rregullon çështjet e menaxhimit të burimeve ujore, si dhe përcakton rolet dhe përgjegjësitë e institucioneve kompetente (Ministria, Autoriteti Rajonal i Pelgjeve Lumore, Këshilli Ndërmintor për Ujërat dhe Komunitat) në lidhje me menaxhimin e burimeve ujore. Ky ligj përcakton se parimi i menaxhimit të pellgjeve lumore dhe parimi i përdoruesit dhe ndotësit të paguan, do të zbatohen në Kosovë me qëllim të miratimit të standardeve dhe politikave të BE-së në menaxhimin e burimeve ujore.
Ligji nr. 05/L-042 për rregullimin e shërbimeve të ujërave	Ndryshuar dhe plotësuar me Ligjin nr. 06/1-088. Ky ligj rregullon shërbimet e ujërave, të cilat përfshijnë furnizimin me ujë, grumbullimin dhe transportin e ujërave të zeza dhe trajtimin e ujërave të zeza. Ligji themelon Autoritetin Rregullativ të Shërbimeve të Ujërave (ARSHU) si një organ rregullator të pavarur që i përgjigjet drejtpërdrejt Kuvendit dhe vendos kornizën ligjore për rregullimin e shërbimeve të ujit, duke përfshirë licencimin, vendosjen e tarifave, standardet e shërbimit, të drejtat e konsumatorit, ndërprerjen e shërbimit etj. Ligji përcakton qartë se përgjegjësitë për investimet në shërbimet e ujërave kryhen nëpërmjet shoqërive rajonale të ujësjellësit ose ministrisë përgjegjëse për kompanitë publike.
Ligji Nr. 03/L-087 për ndërmarrjet publike	Ndryshuar dhe plotësuar me Ligjin Nr. 04/L-11 dhe Ligjin Nr. 05/L-009. Ky ligj përcakton kornizën ligjore për ushtrimin e të drejtave pronësore në ndërmarrjet publike (fJP) dhe rregullon qeverisjen e korporatës në këto ndërmarrje. Ai ndahet në: (i) NP qendrore (përfshirë RVP dhe kompanitë rajonale të ujitjes) aksionar i së cilës është Qeveria e Kosovës (QK) përmes ME-së, dhe (ii) NP lokale aksionarët e të cilave janë komunitat. Përfaqësimi i komunave në bordet administrative të RVP-së rregullohet me Rregulloren nr. 02/2013 për kriteret për themelimin e shoqërive publike lokale dhe pjesëmarrjen e komunave në bordet e shoqërive rajonale të ujësjellësit.
Ligji nr. 06/L-039 për Shërbimin Gjeologjik të Kosovës	Ky ligj përcakton kompetencat, detyrat dhe funksionet e Shërbimit Gjeologjik të Kosovës, duke përfshirë veprimtaritë në fushën e shkencave gjeologjike në territorin e Republikës së Kosovës. Për sa i përket ujit, rregullon juridiksionin për kërkime dhe kërkime hidrogeologjike, ujëra nëntokësore, minerale dhe gjeotermale.
Ligji nr. 03/L-025 për mbrojtjen e mjedisit	Ky ligj rregullon një sistem integral të mbrojtjes së mjedisit, uljes së rreziqeve për jetën dhe shëndetin e njeriut, bazuar në konceptin e zhvillimit të qëndrueshëm. Ligji merret në mënyrë marginale me menaxhimin e ujërave të zeza. Ai përcakton kushtet për marrjen e një leje mjedisore të lëshuar nga Ministria e Bujqësisë dhe Pylltarisë për të gjitha bimët dhe objektet që i nënshtrohen një Vlerësimi të Ndikimit në Mjedis (Neni 31.2).
Ligji nr. 03/L-233 për mbrojtjen e natyrës	Ky ligj rregullon sistemin e mbrojtjes dhe ruajtjes së përgjithshme të natyrës dhe vlerave të saj. Për sa i përket ujit, synon të mbrojë dhe ruaj diversitetin biologjik dhe peizazhor në habitatet ujore.

Ligji nr. 06/L-035 për aktivitetet hidrometeorologjike	Ky ligj përcakton mënyrën e kryerjes së veprimtarive hidrometeorologjike, sistemin e paralajmërimit të hershëm, ekspertizën, produktet dhe shërbimet e ofruara nga këto veprimtari, për të mbështetur me informata institucionet qendrore, lokale dhe publikun, si dhe institucionet ndërkombëtare dhe rajonale.
Ligji nr. 03/L-040 për vetëqeverisjen lokale	Ky ligj parashikon që komunat janë përgjegjëse për “ofrimin dhe mirëmbajtjen e shërbimeve publike dhe shërbimeve komunale, duke përfshirë furnizimin me ujë, kanalizimet dhe kullimin, trajtimin e ujërave të zeza...” Komunitat ua transferon këto kompetenca RVP-ve nëpërmjet kontratave të shërbimit, përveç kullimit, e cila mbetet përgjegjësi e vetme e komunave.
Ligji Nr. 02/L-078 për shëndetin publik	Ndryshuar dhe plotësuar me Ligjin nr. 08/L-048. Ky ligj përcakton institucionet përgjegjëse për mbrojtjen e shëndetit publik dhe në këtë kontekst përgjegjësia për monitorimin e cilësisë së ujit të pijshëm i është caktuar Institutit Kombëtar për Shëndet Publik (IKSHP), i cili ka monitoruar cilësinë e ujit të pijshëm përmes Udhëzimit Administrativ. (UA) nr. 10/2021 për cilësinë e ujit për konsum njerëzor.
Ligji Nr. 04/L-174 për planifikimin hapësinor	Ky ligj përcakton parimet bazë të planifikimit hapësinor, kushtet dhe mënyrën e krijimit dhe organizimit të hapësirës, llojet, rrjedhën dhe përmbytjen e planeve, kompetencat e organeve administrative në nivel qendror dhe lokal për krijimin dhe zbatimin e dokumenteve të planifikimit hapësinor, mbikëqyrjen administrative për zbatimin e këtij ligji, si dhe aktivitetet që ndërmerren në planifikimin hapësinor dhe zhvillimin territorial në Republikën e Kosovës.
Ligji nr. 02/L-9 për ujitjen e tokës bujqësore	Ndryshuar dhe plotësuar me Ligjin nr. 03/L-198 dhe më pas me Ligjin nr. 08/L-094. Ky ligj rregullon organizimin dhe menaxhimin e ujitjes dhe kullimit të tokës bujqësore. Ligji përcakton kompetencat dhe përgjegjësitë e palëve të ndryshme në lidhje me ujitjen dhe kullimin, si dhe krijimin dhe regjistrimin e kompanive të ujitjes dhe tarifat e ujitjes.

Aneks 2

Zjarri në deponinë sanitare në Luçka Rekë (Lumin e Luçkës)

Mbetjet, ngjitëse targash

Mbetjet në brigjet e lumenjve

Literatura

Blagojević, L. N. (2018). *Resursi vode na zapadnom Balkanu*.

Falkenmark, M. L. (1989). *Macro-scale water scarcity requires micro-scale approaches. Aspects of vulnerability in semi-arid development*.

Hrvačević, S. (2004). *Resursi površinskih voda Crne Gore*.

InTER. (2015). *Primena nove paradigme održivog razvoja potopljenih područja u nalaženju konačnog rešenja za status hidrosistema "Ibar-Lepenac"*. Preuzeto sa http://www.lokalnirazvoj.org/upload/News/Documents/2015_05/Policy_brief_Ibar_Lepenac_SRB.pdf

Jaroslav Černi. (2000). *Vodoprivreda osnova*.

Kosova, V. (2017). *DRŽAVNA STRATEGIJA O VODAMA KOSOVA 2023-2027*.

SKAT. (2019). *Swiss Resource Center and Consultacies for Development*. Preuzeto sa www.skat.ch/: <http://skat.ch/portfolio-item/backstopping-mandate-to-the-inter-ministerial-water-council-of-kosovo/>

Svetska banka. (2011). *Sigurnost snadbevanja vodom centralnog Kosova*. Preuzeto sa http://siteresources.worldbank.org/INTKOSOVO/Resources/Report_Exec_Summ_Water_Security_for_Central_Kosovo.pdf

Svetska banka. (2018). *Water Security Outlook for Kosovo*. World Bank. Retrieved from <http://pubdocs.worldbank.org/en/496071548849630510/Kosovo-Water-Security-Outlook-Report.pdf>

Vlada Crne Gore. (2001). *Izvod iz vodoprivredne osnove Crne Gore*. Preuzeto sa <https://wapi.gov.me/download/3d34cefb-57cf-4449-8442-a5fbe77f13a8?version=1.0>

Vlada Kosova. (2015). *Izvestaj o stanju voda na Kosovu*.

Vlada Kosova. (2017). *Kosovo National Water Strategy 2017/2036*. Government of Kosovo. Retrieved from <https://konsultimet.rks-gov.net/Storage/Consultations/16-24-11-12122022/3-Drafti-per-Rishikimin-e-Strategjise-Shteterore-te-Ujerave-2017-2036-dhe....Serbe.pdf>

World Bank Group. (2018). *WATER AND WASTEWATER SERVICES IN THE DANUBE REGION*. Preuzeto sa https://sos2018.danubis.org/files/File/SoS_Report-2018.pdf

www.acdc-kosovo.org